

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА УГОРСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

САБО ЖОФІЯ ДЮЛОВНА

**Виховання емпатії на уроках угорської літератури в школі (на матеріалі
твору «Árvácska» Жигмонда Моріца)**

014.02 Середня освіта. Мова і література (угорська)

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:
проф. Лизанець П. М.

Ужгород – 2024

Реєстрація _____

(номер)

« ___ » _____ 2024 р. _____

(підпис пров.фахівця) (прізвище, ініціали)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри

Зикань Х.І.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

К.філол.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

« ___ » _____ 2024 р.

Рецензент _____ доц. Гульпа Д.В.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

К.філол.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYÜGYI MINISZTERIUMA
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
„UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM”
UKRÁN–MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR FILOLÓGIAI TANSZÉK

SZABÓ ZSÓFIA

**Empátiára való nevelés a középiskolában Móricz Zsigmond Árvácska c. műve
alapján**

Magyar nyelv és irodalom

Diplomamunka a baccalaureusi fokozat megszerzésére

6.014.02 Középfokú oktatás szakirányban,

magyar nyelv és irodalom

Tudományos témavezető:

Lizanec Péter

professzor

Ungvár – 2024

Tartalom

BEVEZETÉS	1
1. A KÉRDÉSEL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE	3
2. EMPÁTIA FEJLESZTÉSE A KÖZÉPISKOLÁBAN	10
2.1 Az empátia fogalma	11
2.2 Az empátia fejlesztésének főbb módszerei	12
2.3 Az empátiás készség fejlesztésének sajátosságai.....	15
3. EMPÁTIÁRA VALÓ NEVELÉS A KÖZÉPISKOLÁBAN	
MÓRICZ ZSIGMOND ÁRVÁCSKA C. MŰVÉBEN.	16
3.1 A regény megírásának körülményei	16
3.2 A mű kritikai visszhangja	18
3.3 A középiskolások viszonya a társadalmi egyenlőtlenséghez, árvaság kérdéséhez	19
3.4 Az árvácska című regény alkalmazása az empátiás készség fejlesztésére .	20
3.5 Óratervezet	50
BEFEJEZÉS	57
KÖVETKEZTETÉSEK LEVONÁSA	57
A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE	61
REZÜMÉ (ukrán nyelven)	65
REZÜMÉ (angol nyelven)	67
MELLÉKLETEK	69

BEVEZETÉS

Baccalaureusi dolgozatom témája: Empátiára való nevelés a középiskolában Móricz Zsigmond Árvácska c. műve alapján.

Az emberi társadalom megértéséhez elengedhetetlen megérteni mások tetteit és érzéseit. Ahhoz, hogy tudatos felnőttek legyünk igyekszünk a körülöttünk zajló eseményeket megérteni a már ismert tapasztalataink alapján. Az emberek hajlamosak az együttérzésre, de az empátiás készség fejlesztésre szorul. Az érzéseink kezelése és megértése nagyon érdekes téma, akár mások vagy saját érzéseinket figyeljük meg. Méginkább figyelemfelkeltő ez a kérdéskör, ha a középiskolásokról beszélünk.

Az empátiás készség fejlesztése kulcsfontosságú a középiskolások körében, mert segíti őket az érzelmeik megfelelő kezelésében. A középiskolások számára az empátia fejlesztése különösen fontos, mivel ez az időszak az identitás és a szociális készségek kialakulásának alapvető időszaka. Az empátiával rendelkező tanulók könnyebben illeszkednek közösségekbe és pozitívabban tudják kezelni konfliktusaikat. Móricz Zsigmond Árvácska c. regénye pedig ennek fejlesztésére kitűnően alkalmas. Mivel ezt a regényt ilyen szempontból még nem tanulmányozták, így szükségét éreztem ezt a témát választani kutatásom forrásául.

A kutatás célja megismerni hogyan viszonyulnak a tanulók a társadalmilag hátrányosabb helyzetű társaikhoz. Megvizsgálni, hogy az általam választott mű alkalmas-e az empátiás készség fejlesztésére. Az empátia fejlesztésével összetartóbb és elfogadóbb fiatalokat nevelni.

Téma aktualitását abban látom, hogy a mai elidegenedett, indulatos, önző világban a fiataloknak egyre inkább szükségük van az érzelmi intelligencia és az empátiás készségek fejlesztésére. Az egyre növekvő társadalmi és technológiai változások mellett az empátia hiánya gyakran vezethet konfliktusokhoz, lelki problémákhoz és a társadalmi kapcsolatok megromlásához. Az iskolai környezet ideális lehetőséget kínál az empátia fejlesztésére, mivel itt a diákok sokféle helyzetben találkozhatnak egymással és tanáraikkal. Az empátiára való nevelés segíti a diákokat abban, hogy jobban megértsék és elfogadják egymást és segít kialakítani azokat az alapvető társadalmi készségeket, amelyekre a jövőben szükségük lesz.

Ezért fontos, hogy az iskolákban hangsúlyt kapjon az empátia fejlesztése és az empátiára való nevelés.

Az anyaggyűjtés módszere: közvetlen és közvetett. A kutatásomat a Csapi 2. számú Széchenyi István líceum 9., 11. osztályában és az Eszenyi Bázisiskola 9. osztályában végeztem. A tanintézményekben lehetőségem volt kilenc rendhagyó irodalom órát tartani, amiben a tanulók véleményét, tapasztalatait vizsgáltam. A tanulókkal elsősorban a regénnyel ismerkedtünk meg, többek között megírási körülményeivel. Majd a rövid magyarázatot követően szövegrészleteket dolgoztunk fel. A tanulók elmondhatták véleményüket egy-egy regényben olvasott esemény kapcsán. Többször megvizsgáltuk a műben bemutatott emberi kapcsolatokat. A megbeszélés során felmerülő kérdésekre választ próbáltunk adni és igyekeztünk megfejtetni a szereplők viselkedését.

Az anyag feldolgozásának módszere: leíró és elemző. Az irodalom órák rendhagyó mivolta megengedte számomra, hogy a tanulókkal barátságos légkörben, beszélgetés formájában alkalmazzam kutatási témámat és az ehhez használt módszert. A feltett kérdéseimre a tanulók kötetlenül válaszoltak és gyakran egymással megbeszélve jutottak megegyezésre a legjobb válasz kutatása során. Ezeket lejegyeztem és behatós elemzés után összegeztem.

Az anyaggyűjtés forrása: Móricz Zsigmond: *Árvácska*. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991.

1. A KÉRDÉSSSEL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A munkám során több szakirodalmat és tudományos munkát is áttekintettem a téma alapos vizsgálata, megértése és megismerése érdekében. Az író munkásságának megismerésében **Bóka László**. *Vargha Kálmán Válogatott irodalmi tanulmányok c.* munkájában megfogalmazott megállapításai nyújtottak számomra jelentős segítséget, hiszen írása részletekbe menően mutatja be Móricz Zsigmond érdekes és sokszínű életét. **Bóka László** részletes elemzései és életrajzi kutatásai révén mélyebb betekintést nyerhettem Móricz életének és munkásságának fontosabb állomásaiba, valamint irodalmi tevékenységének hátterébe.

József Attila. *Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli* írásában is foglalkozott Móricz Zsigmond személyiségével, munkásságával és írásában gyakran említette Móricz az intelligencia fejlesztésének fontosságába vetett hitét. József Attila szerint Móricz úgy vélte, hogy az intelligencia fejlesztésével és az oktatás színvonalának emelésével a magyar nép jövőképe jelentősen javulhat és szerencsésebbé válhat. Ez a nézet Móricz munkásságában is tükröződik, hiszen műveiben gyakran foglalkozik a társadalmi és szociális problémákkal, valamint az oktatás és a kulturális felemelkedés kérdésével.

Bóka László és József Attila munkái nemcsak Móricz Zsigmond életének és munkásságának megértésében segítettek, hanem abban is, hogy jobban átlássam a korabeli magyar irodalmi és társadalmi viszonyokat, valamint azt a kulturális és intellektuális hátteret, amelyben Móricz tevékenykedett. Ezek az írások hozzájárultak ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjak Móricz Zsigmond jelentőségéről és örökségéről, valamint a magyar irodalomban és kultúrában betöltött szerepéről.

Márton Kalapáti Jolán. *Érzelmesség és tárgyiasság néhány aspektusa Móricz Zsigmond Árvácska című regényében c.* írásában, az érzelmesség és tárgyiasság aspektusait vizsgálja. A szerző rávilágít arra, hogy Móricz ezen művében az érzelmi töltet és a tárgyi valóság összefonódása révén ábrázolja a társadalmi problémákat, kiemelve a főhős érzelmi világát és élethelyzetét.

Bengi László és Szilágyi Zsófia. *Móricz a jelenben c.* tanulmányában olyan különböző értelmezési szempontokat mutatnak be, amelyek felől Móricz művészete

ma is elevennek, esetenként kihívást jelentőnek vagy provokatívnak mutatkozik. E kutatók rámutatnak arra, hogy Móricz művei számos értelmezési lehetőséget kínálnak, illetve az író munkássága a mai kor számára is releváns és inspiráló.

Szilágyi Zsófia könyvei és tanulmányai révén számos új és izgalmas részletet tudtam meg Móricz Zsigmondról, amelyek árnyaltabb és teljesebb képet adtak az íróról. Az alábbiakban összefoglalom, mit tanultam a különböző művek alapján.

Szilágyi Zsófi. A *Méltó Móricz-kultusz? Móricz Zsigmond. Árvácska* című tanulmányában levezetett értelmezéséből megtudtam, hogy az *Árvácska* című művet nemcsak szociografikus és biografikus szemszögből lehet értelmezni, hanem a műben rejlő esztétikai és műfaji sajátosságok felől is. Ez a könyv hozzájárult ahhoz, hogy mélyebben megértem az *Árvácska* jelentőségét és összetettségét.

Szilágyi Zsófia. A *továbbélő Móricz* című monográfia különösen értékes volt számomra, mert átfogó képet adott Móricz Zsigmond teljes életművéről. Megismerhettem belőle Móricz írói életútjának kevésbé ismert részleteit, beleértve személyes ambícióit, a nyilvánossághoz való viszonyát. A könyv bemutatta Móricz sokoldalúságát és azt, hogy hogyan sikerült neki a közönség figyelmét irányítani és fenntartani.

Szilágyi Zsófia. A *Nagy író mögött: Barna Dávid: Egy magyar regény* című tanulmányból megértettem, hogy Móricz Zsigmond milyen hatással volt a későbbi magyar irodalomra és írókra. A irodalomtörténész elemzése bemutatta, hogy Móricz munkái hogyan élnek tovább a kortárs magyar irodalomban és milyen módon inspirálnak újabb műveket.

Szilágyi Zsófia. kutatásainak köszönhetően Móricz Zsigmondról egy sokkal összetettebb és gazdagabb képet kaptam, amely messze túlmutat az iskolai tanulmányok során megszokott „parasztíró” és „népért aggódó” képen. Megértettem, hogy Móricz egy ambiciózus és tudatos alkotó volt, aki mindig törekedett a sikerre és a közönség figyelmének fenntartására. Szilágyi Zsófia munkái révén Móricz életműve új perspektívába került számomra és ez az új megértés jelentősen gazdagította saját kutatásaimat is.

Móricz Zsigmond életművét és életútját több irodalomtörténész, kutató is

feldolgozta. Ezek közül két monográfiát emelnék ki, **Czine Mihály**. *Móricz Zsigmond* és **Nagy Péter**. *Móricz Zsigmond* c. műveit, amelyek átfogóan mutatják be Móricz életét és pályafutását.

Bori Imre. *Móricz Zsigmond prózája* c. tanulmány 1982-ben látott napvilágot, bár ma is érvényes kérdéseket vet fel, alapvetően a művek értelmezésére koncentrál, nem pedig a teljes életút és pálya bemutatására.

Móricz Virág 1967-ben megjelent könyve, a *Móricz Zsigmond szerkesztő úr* is nagy segítséget nyújtott a kutatásomban. Ez a könyv betekintést engedett Móricz Zsigmond életének egy fontos időszakába, amikor Osvát Ernő halála után a Nyugat című folyóiratot szerkesztette egy ideig Babits Mihállyal együtt. Virág gazdag, jórészt ismeretlen és kiadatlan anyagra támaszkodott, beleértve Móricz feljegyzéseit, naplószerű vallomásait és levelezésének azon részét, amely még nem látott napvilágot. Ezek az információk és emlékek lehetővé tették számomra, hogy mélyebben megértsem Móricz Zsigmond személyiségét és munkásságát, valamint a két világháború közötti magyar irodalmi és társadalmi életet.

Farkas Domonkos. *Móricz Zsoltárparafrázisai népéneként* című cikke nagyban hozzájárult kutatásomhoz, mivel részletesen bemutatja Móricz Zsigmond párkapcsolatainak és személyes életének hatását irodalmi munkásságára. A cikk elemzi a négy nő szerepét, akik jelentős hatást gyakoroltak Móricz életére és művészetére: Holics Eugénia (Janka), Simonyi Mária, Magoss Olga és Litkei Erzsébet (Csibe). Az ő kapcsolatuk Móriczcal különböző módon inspirálta és befolyásolta az író. A cikknek köszönhetően jobban megértettem azt, hogyan tükröződnek Móricz személyes élményei és kapcsolatai irodalmi alkotásaiban. Ez az elemzés lehetővé tette számomra, hogy jobban megértsem Móricz érzelmi és intellektuális világát és annak hatását az általa létrehozott irodalmi művekre.

Baranyi Norbert. „...valóságból táplálkozik s mégis költészet” kutatásának néhány kulcsfontosságú pontja jelentős hatást gyakorolt az én munkámra is. Az általa felvetett kérdések és elemzések az alábbi módokon formálták a kutatásomat:

Először is, Baranyi Norbert hangsúlyozta, hogy az évtizedeken át előtérbe helyezett biográfiai olvasás ellenére Móricz életútja és életművének filológiai

problémái korántsem tekinthetők lezártak vagy véglegesen megoldottnak. Ez arra ösztönzött, hogy mélyebben belemerüljek Móricz biográfiai háttérébe és figyelembe vegyem a még megoldatlan filológiai kérdéseket a saját elemzésemben. Móricz naplójegyzeteinek fontosságára való utalás arra készítetett, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek ezeknek a kéziratok anyagnak a vizsgálatára.

A naplójegyzetek önéletrajzi elemei és eddig publikálatlan részei új perspektívákat nyitottak meg a kutatásomban, gazdagítva az életrajzi és önéletrajzi szempontokat. Ezáltal a kutatásom személyesebb és mélyebb kontextusban vizsgálhatta Móricz életművét. Ezáltal a kutatásom sokkal átfogóbbá és részletesebbé vált.

Baranyi Norbert kutatása és megállapításai jelentős mértékben befolyásolták a módszereimet és az elemzési szempontjaimat, hozzájárulva ahhoz, hogy átfogóbb és mélyrehatóbb kutatást végezhessenek Móricz Zsigmond műveinek újraolvasása és értelmezése terén.

Ezenkívül olyan kötetek is bővítették tudásomat a témában, amelyek a Móricz-biográfia bizonytalanságára és az életrajzi kötetek adatainak megbízhatatlanságára hívják fel a figyelmet. Ilyen írások például: **Hamar Péter**. *Móricz Zsigmond utolsó szerelme* és **Cséve Anna**. *Modell és társ. Móricz Zsigmond szerelmei c. munkái*. Cséve Anna arról ír, hogy az író töprengései a szerelemről felidéznek az örök férfi-női szerepek – akár mai – lehetőségeit és zsákutcáit. Janka, Mária, Olga és Csibe az író szemében "Vita-femina", az Élet nőalakjai, közvetítők, akiknek szerepe elsősorban az írói arculat alakításában teljesedik ki. A levél-, napló- és regényrészletekből, valamint a visszaemlékezésekből kiviláglik ennek az írásszervező férfi-női párbeszédnek a jelentősége. E különböző mozaikokból bemutatott életesemények Cséve Anna gyűjteményében egységes történetté szerveződnek, új perspektívát kínálva az olvasónak Móricz érzelmi és alkotói világának megértéséhez.

Ez a gyűjtemény segített mélyebben megérteni Móricz Zsigmond nőkhöz való viszonyát és azt, hogyan hatottak ezek az élmények az írói munkásságára. Ezen túlmenően, az általa feldolgozott anyagok révén sikerült jobban belelátnom az író személyes életének és műveinek összefüggéseibe, ami nagyban gazdagította a

kutatásomat.

Lombos Kornélia. *Móricz Zsigmond Árvácskájának horrorisztikus olvasata* munkája jelentős mértékben hozzájárult az én kutatásom fejlődéséhez. Az „Árvácska” horrorisztikus vonásaira való rámutatás arra ösztönzött, hogy saját munkámban is keressék eddig rejtve maradt elemeket.

A Móricz Zsigmonddal és az Árvácskával kapcsolatos tanulmányok mellett kutatásomban nagy figyelmet fordítottam az empátiával kapcsolatos szakirodalmak tanulmányozására is. Magyarországon először **Buda Béla.** *Empátia- a beleélés lélektana* ismertette meg az olvasóval az empátia jellemzőjét és annak mérési folyamatát. Tanulmánya ma is aktuális és érdekes, valamint az empátia fogalmának mélyebb megértésében is nagy segítséget nyújt.

Buda Béla. *Kommunikáció és kultúra* című munkája jelentősen bővítette tudásomat az empátiával kapcsolatban, különösen annak idegen kultúrákban való alkalmazásával. Megértettem, hogy az alapvető emberi nonverbális és metakommunikatív kódok segítségével a beleélő megértés, az empátia idegen kultúrákban is lehetséges. Az, aki más kultúrákban gyakran jár, önkéntelenül is "empátiás tréningen" esik át, mivel a különbségek megértése csak empátia révén lehetséges.

A saját kultúrán belül az empátia gyakorlása azért is sorvad el, mert a kontextusismeret miatt ritka a megértési nehézség. Azonban, akik gyermekekkel, betegekkel, deviánsokkal vagy más szubkultúrák tagjaival foglalkoznak, gyakran átélnék megértési problémákat és kénytelenek empátiát gyakorolni.

Buda rámutatott arra, hogy az empátia különösen fontos a metakommunikáció érzelmi tartalmának megértésében és ez a képesség könnyen fejleszthető. Az empátia segít a nonverbális kommunikáció dekódolásában, de a verbális kommunikációban is fontos szerepe van, mivel megérezhetjük a kifejezések mögött rejlő árnyalatokat.

Az empátia különösen hasznos idegen kultúrákban, ahol a megértési nehézségek gyakrabban fordulnak elő. Fontos volt ez a kutatás, hiszen több nemzetiségű osztályokban végeztem a kutatásomat. Az empátia hozzájárul ahhoz, hogy gyorsabban és mélyebben megérthessük a másik kultúra kommunikációs

világát, ami gazdagítja az idegen kultúrával való találkozás élményét. Az empatikus viszonyulás szorosabbá teszi az érzelmi kapcsolatokat és, ha valaki érzi, hogy meg akarják érteni, automatikusan jobban figyel a másokra és világosabban kommunikál.

Buda Béla munkája rávilágított arra, hogy az empátia nem csupán a saját kultúránkban fontos, hanem elengedhetetlen eszköz más kultúrák kommunikációs szokásainak megértésében és a hatékony interakció kialakításában is.

Az empátia és érzelemszabályozás megértésében **Fülöp Emőke**. *A gyógyítók kiégése az empátia és az érzelemszabályozás tükrében* c. munkája volt segítségemre, aki részletesen bemutatta ezen fogalmak összefüggéseit és alkalmazási lehetőségeit. Az empátia fogalmát és mérési lehetőségeit, amelyek kulcsfontosságúak a témában, **Kovács Dóra**. *Az Empátia és érzelem felismerésmérési lehetőségei – tapasztalatok egy új multimodális érzelemfelismerő skálával, a genova emotion recognition scale (gert)-el* tanulmányában olvashattam.

Szóllós Sándor. *Empátia: félreértések és kihívások* c. írása a félreértések elkerülését és kezelését mutatja be munkájában, ami szintén fontos szempont volt a témában végzett kutatásom során. Az ilyen mélyreható tanulmányok révén nemcsak Móricz Zsigmond munkássága, hanem az empátia és a kommunikációs készségek is új perspektívából kerültek megvilágításra, tovább erősítve ezen témák jelentőségét és relevanciáját a mai olvasók számára is.

Kállai Ernő és **Kovács László** műve a *Megismerés és Elfogadás*, különösen fontos volt számomra az empátia mélyebb megértésében és alkalmazásában. Az általuk hangsúlyozott pontok alapján megtanultam, hogy az empátia nem csupán az érzelmi támogatásról szól, hanem az egyén önképének megerősítéséről is. Az "én" újradefiniálása empatikus, pozitív és megerősítő visszajelzések által különösen lényeges a kirekesztettség érzésének kezelésében.

Az írók kifejtették, hogy a szégyen és önhibáztatás érzései, amelyek gyakran kísérik a kirekesztettséget, negatívan befolyásolják az önképet. Ezeknek az érzéseknek a leküzdése érdekében, az egyénnek szüksége van megerősítő visszajelzésekre, amelyek segítenek az önértékelés és az önbizalom helyreállításában.

Kállai és Kovács írásai segítettek abban, hogy felismerjem az empatikus

kommunikáció és az önértékelés közötti szoros kapcsolatot. Az empátia nemcsak a másik fél érzéseinek megértéséről szól, hanem arról is, hogy hogyan tudjuk őket támogatni az önképük javításában és az önfogadásuk erősítésében. Ezek az ismeretek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az empátiát hatékonyabban alkalmazzam, mind a személyes kapcsolataimban, mind a szakmai munkám során.

Az érzelmi intelligencia jelensége csak a 90-es évek végén kezdte felkelteni a kutatók figyelmét ennek köszönhetően az amerikai pszichológusok, **John Mayer** és **Peter Salovey**. *Az érzelmi intelligencia intelligenciája* c. munkájukban először vezették be ezt a fogalmat a tudományos körforgásba.

Журавльова Л.П., Шпак М.М. *Az empátia, mint az interperszonális érzelmi intelligencia fejlesztésének pszichológiai mechanizmusa* c. munkája hozzájárult a probléma megértéséhez, ami az érzelmi intelligencia és az empátia fejlesztésének fontosságát hangsúlyozza a fiatalabb iskolásoknál. Az általuk végzett kutatások segítettek feltárni az érzelmi intelligencia és az empátia strukturális és funkcionális jellemzőit, valamint a fejlesztésükhöz kapcsolódó sajátos jellemzőket. Emellett bemutatták, hogy az érzelmi intelligencia és az empátia hogyan járulnak hozzá a gyermek érzelmi fejlődéséhez és személyiség növekedéséhez az iskolai tevékenység kontextusában.

Зеленська З.П. *Általános iskolások kommunikációs képességeinek nemi különbségeinek vizsgálata* c. kutatása által jobban megértettem és értelmeztem a diákok kommunikációs viselkedését és jellemzőit, ami segített nekem abban, hogy pontosabb képet kapjak arról, hogy hogyan befolyásolhatja ez a kommunikáció a tanulást, az iskolai teljesítményt és az iskolai élményeket. Emellett a kutatás eredményei segítettek abban is, hogy jobban megértsem és támogassam a diákokat azáltal, hogy figyelembe vettem az esetleges kommunikációs nehézségeiket és szükségleteiket.

2. EMPÁTIA FEJLESZTÉSE A KÖZÉPISKOLÁBAN

Gyermekkorban már kialakul az empátiás készségünk. Hoffman az empátia fejlődésének négy szakaszát választja külön [47, 172-191.o.].

Egy éves korig alakul ki az első szint, vizsgálatok alapján egy kisbaba is automatikusan sír egy másik gyerek sírása hallatán [10].

Második szinten már képes megérteni, hogy bánkódik valaki viszont a miértjét és a másik nézőpontját nem érti.

Az óvodás kor az, amikor a gyerek képes olyan érzésekkel kapcsolatban is empátiát érezni, amelynek kifejezéséhez finomság szükséges.

A fejlődés utolsó szintje 6-9 éves kor körül jelentkezik. Ezen a szinten a gyerekek mások általános körülményeit is képesek figyelembe venni, nemcsak pillanatnyi érzelmeinkre reagálnak. Tudatában vannak annak, hogy az egyének osztályokba tagolódnak, képesek embertársaikkal is együttérezni és szociális, illetve politikai kérdések iránt érdeklődni [10].

Középiskolás kor az, amikor, az empátia fejlesztésére még van lehetőség. Ez az időszak amikor nehéz a tinédzsereknek a saját érzéseik kontrollálása vagy akár csak megértése is. Aki együttérzőbb tud lenni társával annak sokkal könnyebb dolga van a hatékony kommunikációban és együttműködéssel társaikkal. Sokan középiskolában az érzéseiket nem irányítva konfliktusokban, nézeteltérésekbe keveredhetnek, ennek a megoldása is az empátikus készségek fejlesztése.

Ez az a korszak, ahol még segíthetünk a leendő felnőtteknek akár csak a kényesebb témák átbeszélésével. Az iskolából kikerülve pedig egy olyan fiatal, aki empátikus, sokkal könnyebben boldogul.

Az empátia a pedagógiai munkában megkönnyíti a gyermeki személyiség problémáihoz való helyes nevelői viszonyulást. Az empátia szerepe sokkal nagyobb lehetne, mint amennyire a beleélés a nevelésben érvényesül. A nevelés és az oktatás csaknem kizárólagos racionális szervezése lebonyolítása az egyik fontos tényezője annak, hogy az emberekben nem alakul ki az empátiás képesség, hiszen gyermekkorától hozzászoknak ahhoz, hogy csak verbálisan és csak értelmileg viszonyuljanak a világhoz és egymáshoz és önmagukat is csak verbális, racionális

kategóriák és teljesítmények szerint mérjék [47, 172-191.o.].

2.1 Az empátia fogalma

„Alfred Adler a harmincas években megjelent egyik angol nyelvű munkájában egy múlt századi szövegből a következőket idézte:

„*Empatizálni annyit jelent, mint látni a másik ember szemével, hallani a másik ember fülével és érezni a másik ember szíve szerint.*”

fogalmazza meg Buda Béla, aki az 1970-es években tárja fel az empátia fogalmát Magyarországon [7, 32.o.].

Az empátiát így együttérésként is nevezhetjük. Baron Cohen szerint ez egy késztetés, hogy reagáljunk mások érzéseire. Későbbi kutatók, összekötik az empatikus képességet a motorikával is. Hiszen ez az érzés, arckifejezést, testtartást és viselkedést is vont maga után[1, 252 -255 o.].

Ha például találkozunk egy ismerősünkkel az úton, egy-két pillanaton belül magunkon is észrevesszük a hangulatát. Ha szomorúnak látjuk, reflexszerűen a szánk sarka lekonyul és a vidámságunk alább hagy.

Az empátia nélkülözhetetlen az egészséges emberi kapcsolatok kialakításában és egy közösségben való harmonikus együtt éléshez. Ha empátiát mutatunk valaki iránt elfogadóbbak vagyunk a másikkal szemben. Sok ember csak saját maga gondját, baját érti meg, ezért is fontos kialakítani az empatikus képességet még gyermekkorban.

Az érzelmi tényezők szintén jelentős szerepet játszanak a fejlődésében. Az empátia olyan érzelmi válaszként jelenik meg, amely egy másik személy distresszéből ered, vagyis az egyén képes egy másik személyhez hasonló vagy azzal azonos érzelmi állapotba kerülni. A különböző értékeket, motívumokat, valamint viselkedési módokat az empátiával kapcsolatos érzelmek határozzák meg [46].

Az empátia két fő megközelítése közötti legnagyobb különbség az, hogy az egyik csoport hangsúlyt helyez a megértés kognitív folyamataira, míg a másik csoport az érzelmi válasz fontosságát hangsúlyozza. A kognitív megközelítést képviselők

szerint az empátia a megfigyelő igyekezetéből fakad, hogy pontosan megértse a másik belső állapotát, érzéseit és gondolatait. Ez magában foglalja a perspektívaváltást és a szerepfelvételt. Az érzelmi megközelítést vallók szerint az empátia lényege az, hogy a megfigyelő érzelmi választ vált ki a szenvedő másik helyzetére. Ennek a megközelítésnek az alapján az empátia lényegi része a megfigyelőben keletkező részvét és törődés [10, 99-109 o.].

Davis az empátiánk mértékét személyiségünkhöz vonatkoztatja, tanulmányában azt taglalja, hogy az egyén lehet kevésbé és nagyobb mértékben empatikus, ami a személy egyéniségétől függ. Ezt akár csak a családtagjaink megfigyelésével is észrevehetjük [45, 113 - 126 o.].

Egy tinédzser a nagymamáit különböző módon reagálhatnak arra, hogy unokájuk befestette a haját kékre. Az egyikük empatikusabb, beleképze az unokája korába magát, viszont a másik nagymama heves nemtetszését fejezi ki.

Davis szerint az empátia egy többdimenziós konstrukció, ami a másik személy reakcióinak megfigyelése által kiváltott affektív, kognitív, ezen kívül viselkedéses folyamatok összessége. Négy összetevőt különböztet meg: nézőpont felvétel/váltás, empátiás törődés, perszonális distressz, ezen kívül fantázia. Nézőpontfelvétel/váltás esetében az individuum képes spontán értelmezni mások nézőpontját [45, 113 - 126 o.].

Empátiás törődés esetében arról kapunk információkat, hogy az individuum hogyan képes törődni mások problémáival [16].

Ez nem jelenti azt, hogy az empátiát ne lehetne fejleszteni. Továbbá az empátia függ a személy pillanatnyi állapotáról is. Hiszen, ha valaki fáradt, fájdalma van, vagy súlyos gondok nyomasztják, akkor beleélő képessége is csökken. Tulajdonképpen minden olyan dolog, ami a személy figyelmét saját énjére irányítja, csökkenti az empátia mértékét [25].

2.2 Az empátia fejlesztésének főbb módszerei

Az empátiával, mint a legtöbb érzéssel otthon, a szüleink körében találkozunk.

Az együttérzést már egy kisgyereknek is tanítják. Már egy óvodás gyermeknek is, aki közösségbe kerül, az anyukája elmagyarázza *add oda neki a játékodat, egy kicsit ő is hadd játszódjon veled.*

Kisgyermekkorban az empátia fejlődéséhez a szoros, érzelmmel teli szülő kapcsolat kell, amely a gyermek empátiás megértésén át mintegy modellt nyújt, mintát ad a beleélésre, érzelmi rezonanciára. Szavakkal történő kifejezés különösen iskoláskorban gyakorolható. Audiovizuális módszerekkel lehet fejleszteni a gyerekek szociális helyzet-ismeretét. A nem verbális kommunikációra a korai serdülőkor a legérzékenyebb. Ilyenkor már nagy az érdeklődés a gyerekekben az emberi kapcsolatok iránt, nagyon fogékonyak az ide vonatkozó ismeretekre. Audiovizuális programok mellett csoportos gyakorlatok, szerepjátékok, emberi helyzeteket elemző verbális foglalkozások segíthetnek [31].

Az empátia elsajátítása fejlesztően hat a gyermek szociális érzékenységére anyja iránt és rajta keresztül mások iránt. Ez később felnőttkorban is megmutatkozik abban, hogy kötelességének érzi annak elkerülését, hogy mást zavarjon. A gyermek tehát az empátiás nevelésen, az identitásfejlődés elkerülhetetlen alapján keresztül válik autonóm lénnyé [36].

Viszont minél többet tölt egy gyermeke más közösségben, annyival kevesebb az szüleinek a rálátása a gyermek érzelmi fejlődésére. Az empátia is egy érzés, amit a gyerekeknek meg kell tanítani, hiszen hogyan tudnak valakinek az érzését átélni, belelátni a helyzetébe, ha nem is ismeri a gyerek az az érzést. Így egy a feladat itt már az óvodás és iskolás tanulóakra hárul.

A szociális és érzelmi tanulás során a gyerekek elsajátítják az érzelmek felismerésének, megértésének és szabályozásának képességét, a kortársakkal és a felnőttekkel való kapcsolattartás készségeit és szabályait, a szociálisprobléma-megoldás képességét. E folyamatban a gyerekek kognitív, szociális, érzelmi készségei és képességei egyaránt fejlődnek, egymás működését kiegészítve és erősítve, aminek eredményeként kialakul a hatékony szociális viselkedés [40, 55–77. o.].

Egy első osztályos gyerek nem igazán tud valakivel együtt érezni, ha egy

felnőtt nem magyarázza el neki a szituációt az ő szintjén. Ezzel az érzelmi megosztást fejlesztjük a gyerekekkel. Ha felhozzuk példaként, hogy ő milyen szituációban van és mellé állítunk egy olyan történetet, amit vele is megtörténhet. Így könnyebb neki megérteni, társa reakcióját. Fejleszthetjük ekképpen azt, hogy hogyan élhetünk meg egy boldog vagy vidám eseményt is valakivel. Általános iskolában fontos megtanítani a gyerekeknek, hogy ha az egyikőjük jobb jegyet kap, nem haragudni kell rá, hanem vele örülni. Vagy ha rosszabbat, akkor biztatni, hogy majd kijavítja. Fontos, hogy ezt a tanulók megértsék, mert ez olyan szituáció, ami mindennapos lehet.

Együttérzéshez, egyik kihagyhatatlan rész az aktív hallgatás. Ahhoz, hogy valakit megértsek meg kell hallgatnom, odafigyelnem mit mond. Ez is empátia. Iskolai példát felhozva, ha valami történt egy osztályközösségben, mindenkinek meg kell adni a lehetőséget, hogy a saját szempontját mondja el. Egy olyan közösségben, ami szinte mindennapos, mint az osztály, ez elengedhetetlen a félreértések elkerülése folyamán. Kezdő tanárként is már megfigyelhető, hogy alsó tagozatban egymás szavába vágva szeretné mindenki megkapni a tanár figyelmét. Ekkor fontos felhívni a gyerekek figyelmét, hogy itt is mindenki véleménye számít és attól, hogy valaki máshogyan él meg egy történetet, őt is meg kell hallgatni és megpróbálni megérteni.

Empátiás gondolkodást is már kisgyermekkorban meg kell tanítani a gyerekeknek, mert később ez már nehezebb. Főleg, ha a tanár erre szeretné felhívni a figyelmet a teremben, a szituációt elszenvedő akár feszélyezve is érezheti magát emiatt.

Másik fontos módszernek tartom a probléma megbeszélését. Meg kell értenünk, hogy valakinek a reakciója a körülményektől, a személy érzelmi fejlettségétől is függ. Sok pont van, ami meghatároz egy ember, a saját magunk és az ő segítsége érdekében kell megértenünk, hogy mindenki különböző minden téren. Megpróbáljuk látni a dolgokat mások szemszögéből, elfogadva és megértve az ő nézőpontjukat, ami sokat segíthet az emberi kapcsolatok fejlesztésében. Ez azt mutatja meg, hogy lehetséges egyet nem érteni egy másik személlyel anélkül, hogy ellenszenvet érezni vagy ellenségnek tekintened.

Fontos az is, hogy vegyük észre magunk körül a jót és tegyük szokásunkká

kiemelni és dicsérni másokat egy-egy jó cselekedetért. Ezzel bátoríthatsz másokat is az empatikus viselkedésre és megmutathatod miért is jó ez a hozzáállás a mindennapokhoz.

2.3 Az empátiás készség fejlesztésének sajátosságai

Az empátia fejlesztése a középiskolásoknál kiemelkedően fontos, mivel segíti őket abban, hogy megértsék mások érzéseit és szükségleteit, valamint segítőkészek és támogatóak legyenek mások iránt.

Az empátia fejlesztésének hatékony módja a személyes példák és történetek használata. Számos élethelyzet és konfliktus ad lehetőséget arra, hogy a diákok megértsék mások érzéseit és reakcióit.

A szerepjátékok és a drámapedagógia hatékony eszközök az empátia fejlesztésére. Ezek a módszerek lehetővé teszik, hogy a diákok átéljék mások érzéseit és szerepét és megértsék a különböző helyzetekben rejlő kihívásokat.

Az empátia fejlesztésének fontos része a konfliktusok kezelésének és a problémamegoldó képesség fejlesztésének tanítása. A diákoknak meg kell tanulniuk, hogyan kommunikáljanak másokkal, hogyan oldják meg a konfliktusokat és hogyan találjanak megoldást azokra a problémákra, amelyek mások életében felmerülhetnek.

Az empátia fejlesztésének egy másik hatékony módja a közösségi szolgálat és az önkéntesség. Az ilyen tevékenységek lehetőséget adnak a diákoknak arra, hogy segítsenek másoknak és megtapasztalják az empátia gyakorlati jelentőségét és erejét.

Az empátia fejlesztésének folyamatában fontos szerepet játszik a reflexió és a visszajelzés. A diákoknak lehetőséget kell kapniuk arra, hogy átgondolják és megvitassák az általuk tapasztaltakat, valamint, hogy visszajelzést kapjanak a viselkedésükről és reakcióikról. Ez segíti őket abban, hogy tudatosabban fejlesszék az empátiás készségeiket.

3. EMPÁTIÁRA VALÓ NEVELÉS A KÖZÉPISKOLÁBAN MÓRICZ ZSIGMOND ÁRVÁCSKA C. MŰVÉBEN.

3.1 A regény megírásának körülményei

1936 őszére kell visszatérnünk, ha a mű megírásának körülményeit szeretnénk megismerni. Ekkor ismerkedett meg az író Litkei Erzsébettel könyvének ihletőjével. Debreceni barátnőjének később izgatottan számolt be az új ismerőséről, akinek történeteiből 1500 oldalnyi jegyzetet vetett papírra Móricz.

“Készülök rá, hogy megírom a nagy regényt, amihez az anyag együtt van.”

Viszont a megígért nagy regény nem készült el, helyett egy rövid regény, az *Árvácska*.

Móricz maga is nyilatkozott *könyvéről*:

“Irtóztató könyv, azt hiszem, de a fantáziának egy sora sincs benne. Ilyen könyvet még soha nem írtam. Ennek a legkisebb mondata is magából a nyers életből szállott fel.... “

Azon az őszi napon, Móricz egy öngyilkosságot akadályozott meg. Egy árvával találkozott, aki az egyik Budapesti hídról akarta letvetni magát. Befogadta a fiatalt, iskoláztatta. A családba befogadott lány, előző élete körülményeiről vallott neki. Így születtek meg a Csibe-írások.

„A Csibe (a nevet én adtam a kislánynak, akit Litkei Erzsébetnek hívnak, a nevén kívül még szülőket sem örökölt, klinikai gyerek, akit az állam nevelt fel, elég szenvedés gazdagságában, tanyán, s falun, s iskola nélkül), így bekerült a családi levegőbe, s egész decemberig szemefénye volt a családnak” [12, 331.o.]

Hamar Péter kutatásai szerint Móricz Zsigmond jóval korábban találkozott Litkei Erzsébettel. Erzsébet 1933-ban érkezett Lajosmizséről Budapestre, hogy cselédmunkából tartsa el magát. Mivel nem talált munkát, alkalmi prostitúcióra kényszerült és így már 1934-ben találkozhatott Móricz Zsigmonddal.

Miután második feleségével külön utakat választottak, Csibe töltötte be az életében keletkezett űrt. Móricz talán bizonyos büntudattal vonzódott hozzá és Csibe

friss tapasztalatokat hozott az életből, a munkások mindennapjairól mesélt, értékes véleményeket osztott meg. Bár Móricz sok próbálkozást tett, hogy a fővárosi középosztály életéből ihletet merítsen, legtöbbször hiába.

Csibe új és izgalmas élményeket hozott, amelyekből az író sokat tanult. Bár Csibe személyes jellemét és szerepét életében mások elemzik majd, Móricz számára ő volt "a nép", az állandó emlékeztető és a végtelen tápláló forrás. Móricz Zsigmond "Csibe" novellái, bár soha nem jelentek meg könyv alakban, a magyar proletáriródalom kiemelkedő alkotásai közé tartoznak; Csibe volt az "Árvácska" modellje is [16].

Tudom én, hogy van egy rögeszméd, azzal hitegeted magad, hogy szerelmes vagyok beléd és mit tudom én, milyen álmaid vannak. Pedig nem tudom, hol veszed. Én a legelső napon megmondtam neked, hogy csak azért érdeklődöm irántad, mert tetszik neked, ahogy mesélsz, s én azt meg tudom íni. Ebből azonban nekem nincs olyan hasznom, hogy én ezeket költsek rád. Eddig is csak azért tettem, mert azt hittem, megmentek egy lelket az istennek. Ha nem lehet, akkor nem lehet” [25, 345].

Litkei Erzsébet pedig így írt „apukának”: „...mert hát azért mi tagadás én apukába szerelmes vagyok, már meg írom, nyíltan apukának, pedig nem akartam, mert csak mindig azt gondoltam, hogy csak azt mondom, hogy szeretem és ezért hát már nagyon pezseg a vérem is és nincs aki lehűtse és pláne mikor apuka nem ír akkor meg egész oda vagyok, mert már alig várom, hogy vége legyen a vizsgának hogy apukámé lehessen újból, mert már nagyon régen várom, de apukám rám se hallgat, csak elolvassa a levelet és nevet egyet. Ez engem meg nem elégít ki egész mást várok én apukámtól, mert nagyon szeretem és szeretni is fogom mindig” [12, 343.o.].

Ezekből az egyik legjelentősebb az *Árvácska*. Ez regény, ami kerek történetként meséli el egy árva sorsát. A gyermek szemszögéből ismerkedhetünk meg az ő érzéseivel, megélt szenvedésével. Egy kicsi szemmel mutatja be, milyen az, hogy minden másé és semmi sem az övé, talán még önmaga sem.

Buda Attila szerint a kötet nem egy biográfia, inkább egy kettős arckép, a mű

inkább az élet tényeit mérlegeli. Litkei Erzsébet életét tárja fel a könyvecske.

3.2 A mű kritikai visszhangja

A Kelet Népe 1940-es részében jelent meg zsoltáronként Móricz Zsigmond *Árvácska* című regénye. Ezekben az években Móricz már ismert költő volt, megjelent írásait nagyobb vízhang kísérte, általában pozitív értelemben.

Az *Árvácska* viszont csöndet váltott csak ki a közönségből. Az olvasó és a kritikusok is egyetértettek abban, hogy nem bántják az árvák témáját. Magyarországon ezekben az években, a hátrányosabb helyzetű emberek sorsa nem volt vitatott.

A Szatmári élmény, a nép életébe való betekintés Móricznak egy életre meghatározta a gondolkodásmódját. Ebben a művében is egy olyan témát boncol, amivel a nép életét szeretné megismertetni az olvasóval és ezáltal változásra bírni. Ahogy megszokhattuk, ő a falu társadalmi helyzetét szerette volna megmutatni. Viszont az, hogy szociális problémára hívta fel a figyelmet akkoriban, nem volt megszokott.

Féje Géza szerint olyan művet alkotott, amiben nem fontos az idő, nem számít mi mikor történik, csakis a cselekményre tud figyelni az olvasó [16].

Baranyai a kisregény kezdetét taglalja munkájában, ami összképet mutat az egész műről. A tájleíró képsorok már az olvasás első pillanataiban ábrázolják a világot [3].

Képet kapunk egy bonyolult családi érzések kavalkádjáról, amit a kritikai hangvétel sem kímél.

Móricz Zsigmond volt az első író, aki ki is használta hírnevét, például ő az, aki először tart saját műveinek népszerűsítő estet. Az újságok folyamatosan az élete történéseivel voltak tele, így megtanulta nem kitergetni magánéletét. Emiatt is nehéz az igazi arcát megtalálni és leválasztani a sajtónak mutatott arcától.

3.3 A középiskolások viszonya a társadalmi egyenlőtlenséghez, árvaság kérdéséhez

Sokan az árvaság hallatán az adott személy családi helyzetére gondolhatunk. Viszont ez annál több, mivel ezek a személyek sajátos problémákkal küzdenek. Sok ember viselkedésének hátterében ez húzódhat meg okként.

Az árvaság kérdésével mindenki találkozhat, főleg iskolás korban, amikor különböző családi háttérű gyerekeket összeháznak. Ez az, amikor egy gyerek észre tudja venni azt, hogy nem mindenkinek olyan a helyzete mint neki, ami neki természetes, lehet, hogy társának újdonság. Ha emberi kapcsolataiban egy gyerek nem is veszi észre az ilyen különbségeket, akkor iskolás éveiben ez biztos megtörténik, ha csak az irodalom órákat hozom fel példaként. Az árvaság, a különböző társadalmi rétegek, családi viszonyok bemutatása kedvelt téma az irodalomban. Az írók és költők különböző irodalmi műfajokban mutatják be az árvákat, viszont egy közös mindegyikben, az, hogy az árvák sorsa nem könnyű. Az alkotásokon keresztül bemutatják a szenvedéseiket és nehézségeiket.

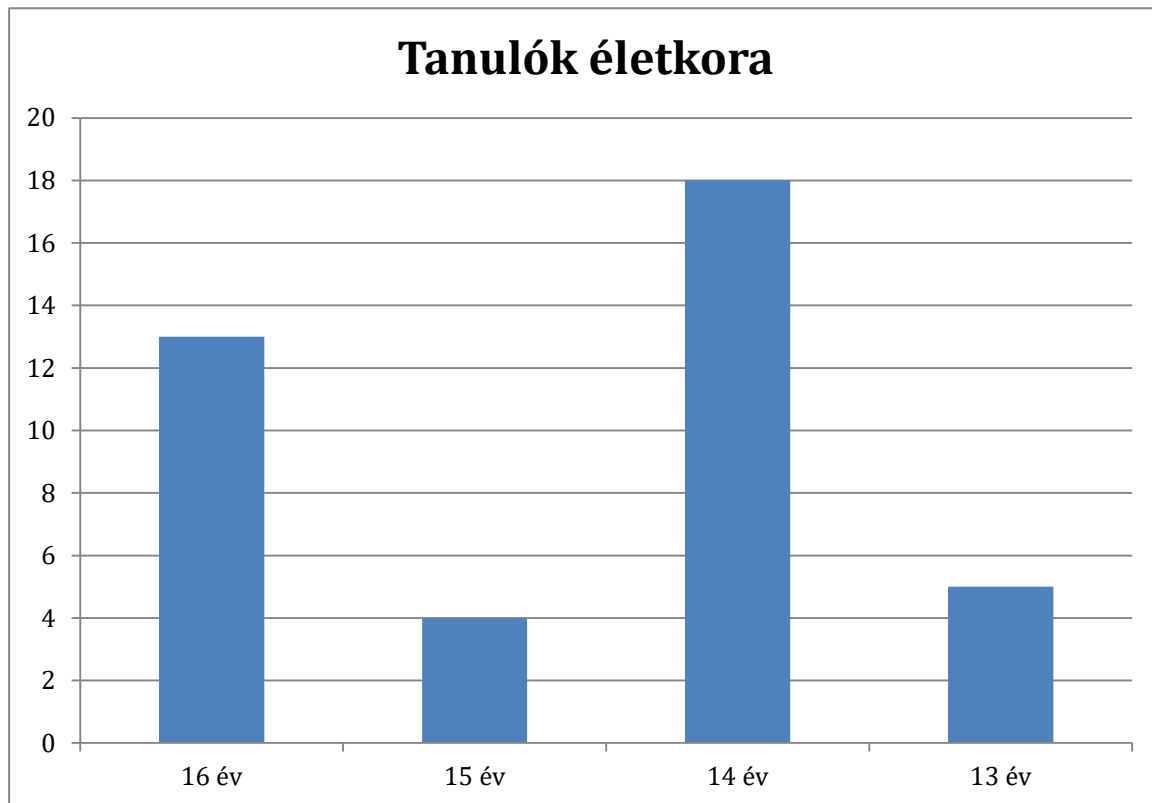
A középiskolás kor az, amikor nemcsak hall erről a diák, hanem el is gondolkodik ezen. A tanár az, aki nagy szerepet játszik ekkor az empátia és az érzések kifejezésének fejlesztésében.

Kutatásom során, a középiskolások mindegyike találkozott árvákkal és van egy róluk alkotott képe. Ezt a képet tudja az irodalomtanár formálni.

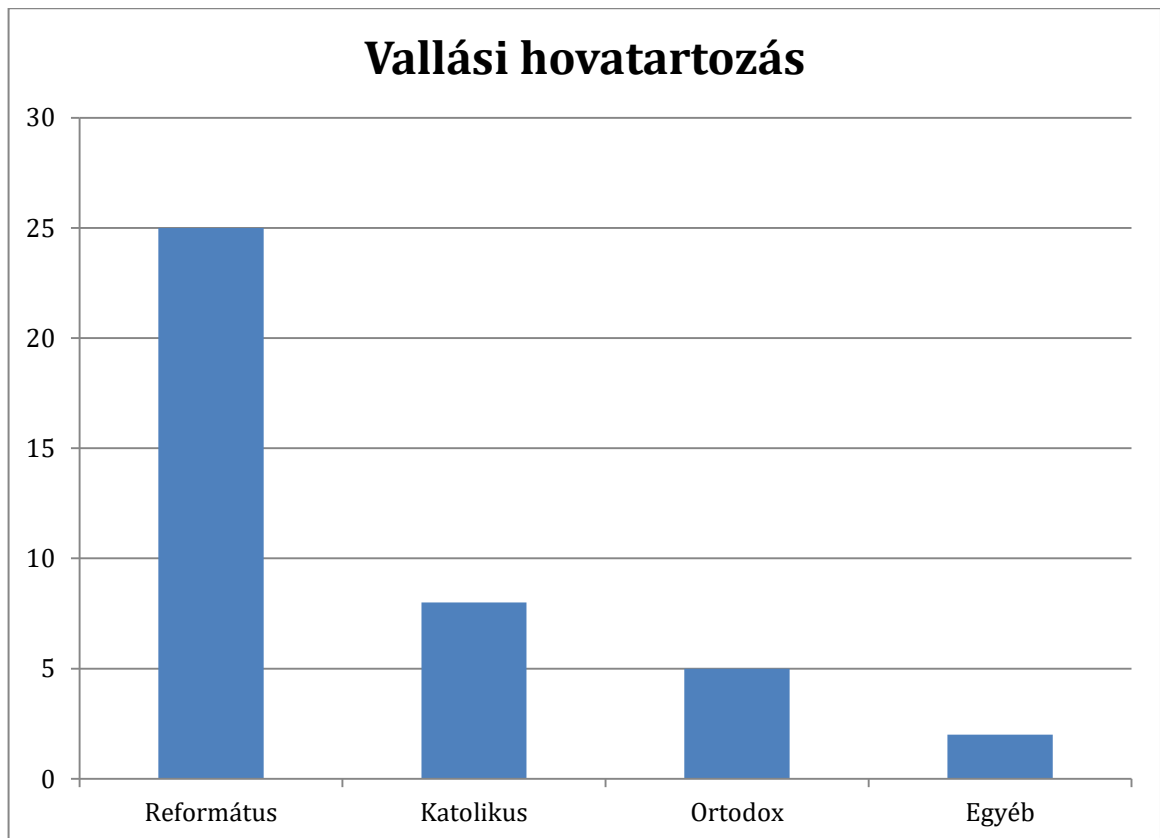
Tapasztalataim alapján a tanulók viszonya változó a társadalmilag hátrányosabb diákokkal szemben. Van, aki sajnálja őket van, aki semleges viselkedik velük és sajnos olyan esetek is vannak, amikor kiközösítik őket emiatt. A kutatásom során többek között ezt a kérdést is vizsgáltam.

3.4 Az árvácska című regény alkalmazása az empátiás készség fejlesztésére

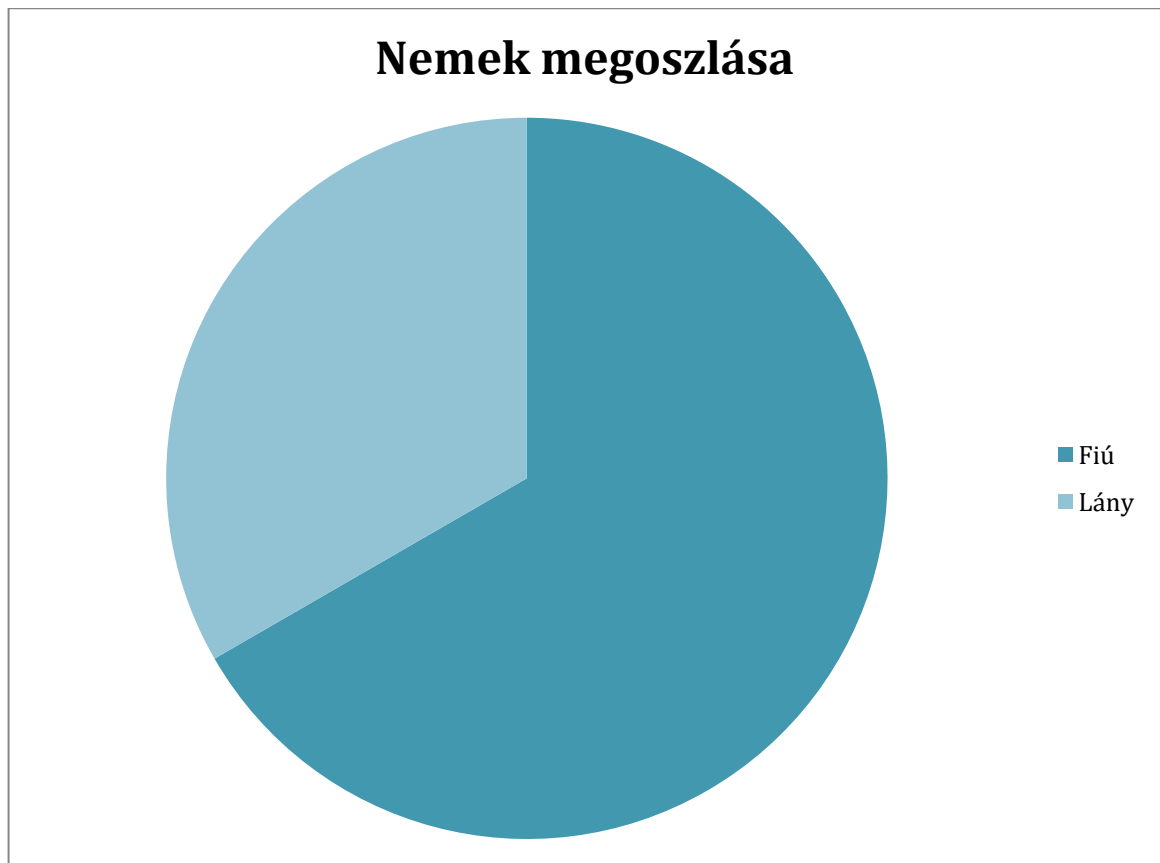
A kutatásomat két különböző iskolában, a Csapi 2. számú Széchenyi István Líceumban és az Eszenyi Bázisiskolában végeztem. A résztvevő diákok száma változó volt minden órán, mivel minden osztályban három órát volt lehetőségem tartani. Az órákon jelenlévő tanulók létszáma 34 és 40 fő közötti volt. Az életkor 13 és 16 év között mozgott.

A vallási hovatartozás tekintetében a résztvevők nagy része református vallású volt, míg a katolikus vallású diákok csak kisebbségben voltak jelen. Az ortodox vallású diákok aránya rendkívül alacsony volt és más vallású tanulók száma is elenyésző volt.

Nemi megoszlás szempontjából a fiúk voltak többségben, kétharmad arányban, míg a lányok száma kevesebb volt. Érdekes módon, bár a fiúk számaránya meghaladta a lányokét, a lányok sokkal nyitottabbak voltak a kommunikációra és a válaszadásra.

Családi helyzetük alapján a tanulók többsége átlagos körülmények között nevelkedett. Minden osztályban voltak olyan diákok, akik mély szegénységből származtak, ám számuk csupán 2-3 fő volt. Ezekkel a diákokkal való kapcsolatfelvétel kihívást jelentett, mivel nehézkes volt szórabírásuk.

Az árvaság fogalmával minden diák már megismerkedett, mindegyikőjüknek volt egy kép ahogy az árvákat elképzelte. A diákok nagy száma egyetértett abban, hogy az árvák sorsa nehéz, ahogy a mű is mutatja.

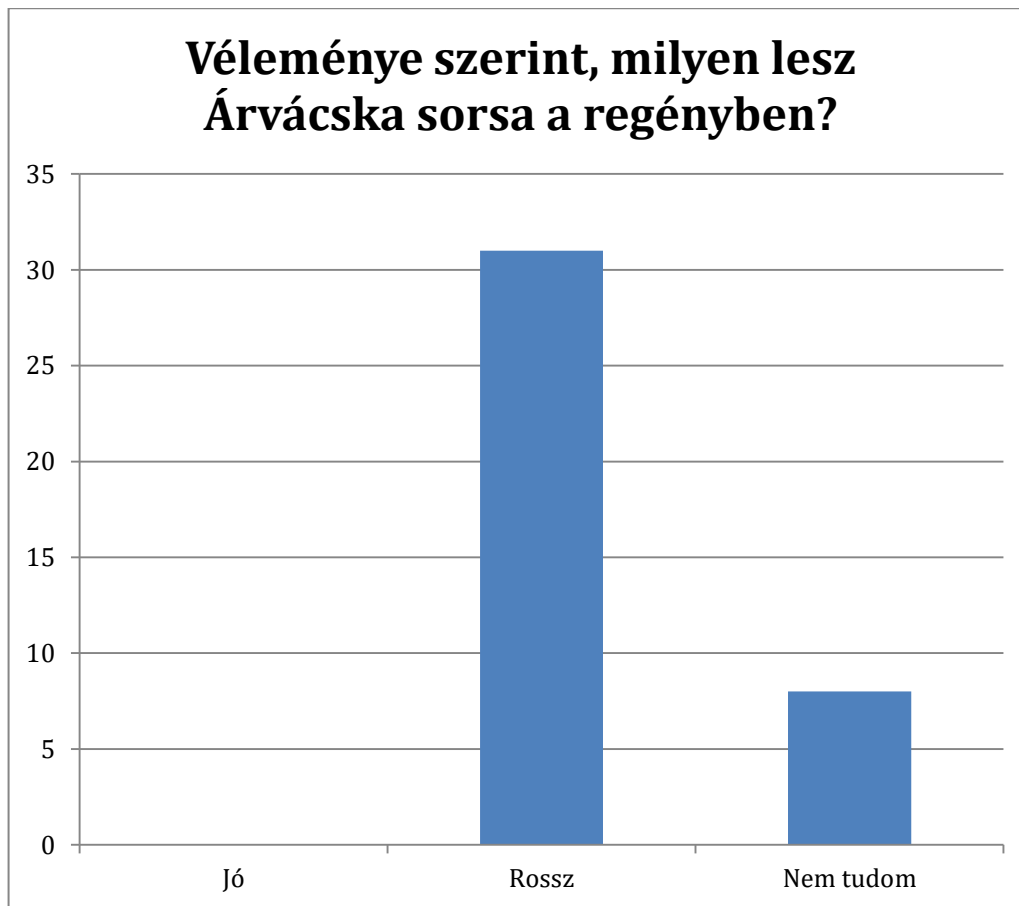
Árvácska a mű minden részén azzal találja magát szemben, hogy hátrányos helyzete miatt kirekesztik, megalázzák. A 7. zsoltár mindegyikében az árvaság miatti megkülönböztetéssel találkozunk.

„Idegen voltam, de be nem fogadtatok”

A regény megismerése előtt a tanulókat megkérdeztem, szerintük milyen lesz Árvácska sorsa a regényben.

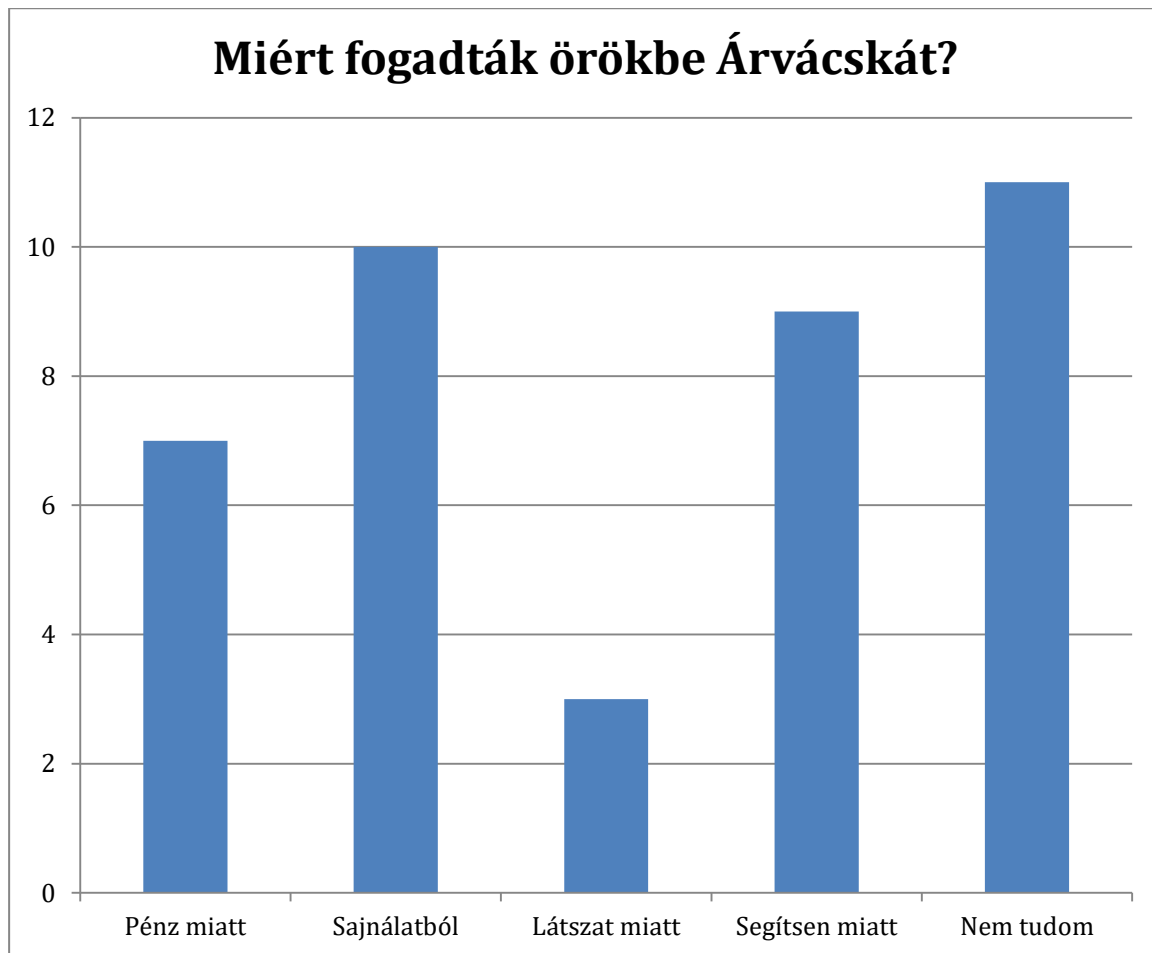
Kivétel nélkül mindenki azt mondta, hogy rossz. Az osztályok válasza gyors volt, nem kellett ezen gondolkodni. Az emberek fejében él egy kép az árvákról, az, hogy árvának lenni nem könnyű.

„Jóformán nem is tudott még beszélni, nem volt kivel... Neki odahaza nem szabad, csak a többi gyerekeknek szabad őtet szidni, de neki mindig hallgatni kell, mert ha ő megszólal, akkor már abból rögtön baj van...” (30,5.o.)

Van egy negatív sztereotípa az ilyen gyermekekkel szemben, de sokszor még az őket örökbefogadó családokkal szemben is.

Ezt bizonyítja, a miért fogadták örökbe Árvácskát kérdésre adott válaszok sokszínűsége is.

Az örökbefogadás mögött sokféle ok húzódhat meg és a diákok különböző okokat láttak ebben az esetben. Néhányan azt gondolták, hogy az árva szomorú sorsára való tekintettel fogadták örökbe a gyereket. Mások gyanakvással álltak a dologhoz és úgy vélték, hogy házi cselédnek, ingyen munkára fogadták be. Ők úgy vélekedtek, hogy minden háznak szüksége van egy segítő kézre és az ilyen helyzetben lévő gyerekeknek a segítségért fizetni sem kell. Csak néhányan vették figyelembe azt a lehetőséget, hogy az örökbefogadás mögött anyagi indokok állhatnak, vagyis valaki pénzért vette örökbe az árvát.

„De hátulról a tanya megül előre szűrődik a hetedik gyerek, a pucér, az állami, mert a jó édesanya csirkék és malacok mellett még egy állami gyereket is tart a maga hasznára, akiért havonta nyolc pengőt fizet neki az állam, és tavasszal meg ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát, egy zubbonyt, télire nagykendőt, jó erőset, gyapjúból, és egy pár gyerekbakancsot is ad. Milyen jó az az ő gyermekeinek, ebbe a

nehéz világba, mikor minden milyen drága. Jó minden, meg kell becsülni:

„el ne szakítsd az inget te!”

Nem sok, az igaz, a naccsága köteles volna mindenből kettőt-kettőt adni, ingből, harisnyából, zubbonyból, de csak egyet ad, a másikat isten tudja hová teszi, annak adja, aki neki is ad. De próbáljon csak az ember szót emelni, hogy letromfolja:

„Ne hazudjon, ott volt mind a kettő.” Meg olyan könnyen veti oda: „csak sokat beszéljen, úgy elveszem a gyereket magától...”

Így a jó édesanyák csak megnyugosznak, mert igaz, jó volna, ha két darab lenne mindenikből, de ez is jó. Ahol sok gyerek van, minden legkisebbet meg kell becsülni.”(30.,3.o.)

Az árvára adott pénz ellenére is előfordulhatott, hogy a gyereket morálisan és fizikailag is bántották, mert az anyagi segítség nem feltétlenül számít az érzelmi vagy fizikai abúzusok elkerülésének biztosítékának.

Azok, akik bántalmazták, valószínűleg nem a gyerek jólétére, hanem saját indulataikra és problémáikra reagáltak.

„A gyerekek sietve bezárták az ajtót s kívül maradtak, mert szerették volna ugyan látni, hogy kedvesapám mit csinál Csörével, bizonyosan kiszakítja egyik kezét, azután a másikat, hogy ne lophatsson többet, azért mégsem találták tanácsosnak bent maradni a házban, mert ismerték apjuk keze járását, tudták, hogy annál milyen könnyen áll a pofon, ütés, rúgás, minden. Dudás kivett a spórból egy darab parazsat, és azt mondta:

- Fogd meg a kezét.”(30,10.o.)

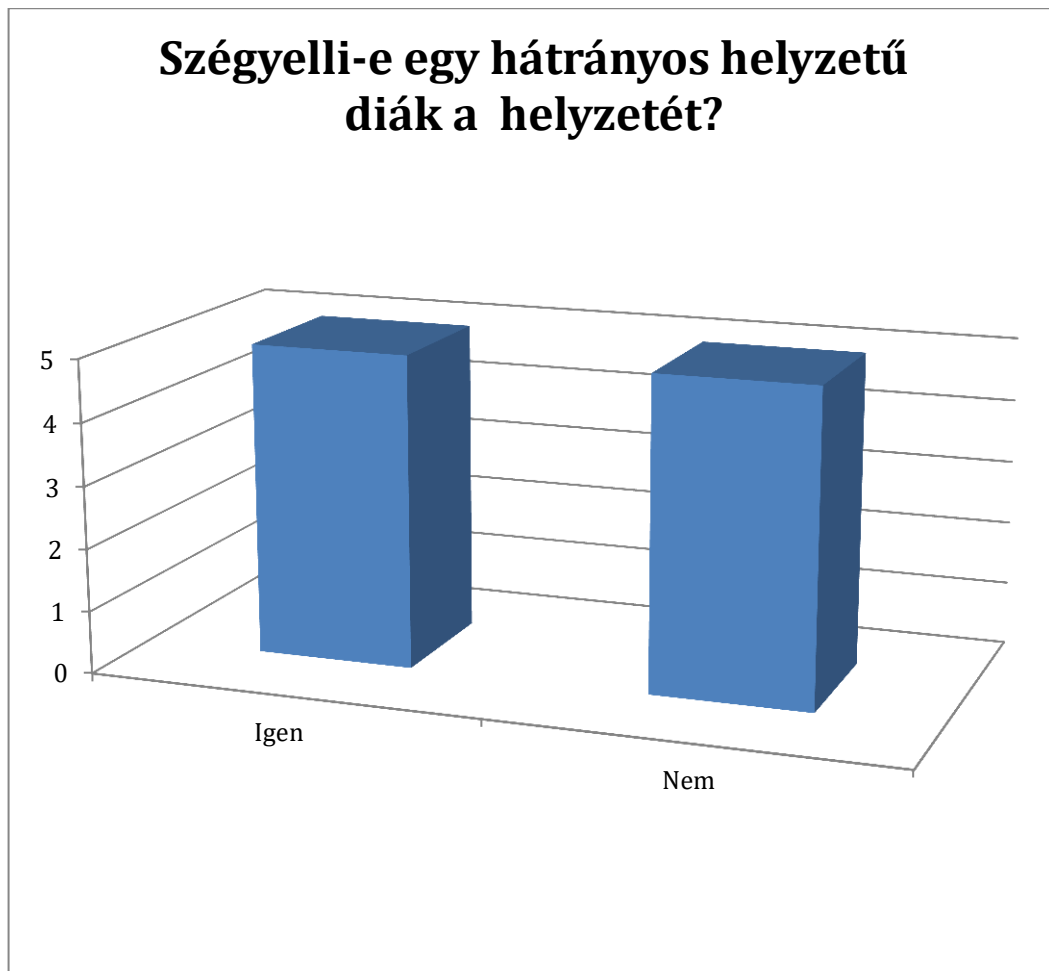
Az ilyen helyzetekben az árva lehetőséget jelentett a feszültségek levezetésére vagy a bántalmazó személyek agresszivitásának kiélésére. Ezenkívül az árvával szembeni bántalmazás háttérében gyakran a hatalmi és kontroll kifejezése áll, amelyben az anyagi segítség nem befolyásolja a helyzetet.

„De veszekedés nélkül nem múlt el este. Néha nem lett verés a kedvesanyámnak, de mindig avval kezdődött:

- Na most végzek veled.

Hanem akkor este nagyon fáradtan és dühösen jött haza a kedvesapa, egész nap a mezőn dolgozott, kukoricát törtek, és nagy szekérrel hoztak”(30,24-25.o.).

A tanulók kifejtették, hogy szerintük minden esetben a hátrányos társuk tudja azt, hogy különbözik helyzete a többiekétől. Viszont vitát váltott ki az egyik osztály diákjai között az, hogy szégyelli e azt.

Ahogy a feltüntetett ábrán láthatjuk, a 10 jelenlévő diák közül 5 tanuló úgy gondolja, hogy szégyelli és 5 azt, hogy nem. Érdekes volt, hogy a nemmel válaszolók mindegyike fiú. A fiúk nem értették, miért szégyellné egy ilyen személy a helyzetét, hiszen nem tehet róla. A lányok pedig egyetértettek abban, hogy szégyelli, viszont ennek a magyarázatát nem tudták, egyszerűen csak evidens volt számukra.

Ebben a kérdésben a tanulók nem tudtak megegyezni egy egységes válaszban. A másik 2 osztályban a tanulók válasza egységes volt, mindegyikőjük szerint feszélyezve érzi magát egy árva gyerek.

Néhány diáknak furcsa volt, hogy társaik többsége egyértelműen úgy gondolja, hogy egy árva gyereknek automatikusan rossz az élete. Ők úgy vélték, hogy ez a sztereotípa nem mindig állja meg a helyét és érdemes árnyaltabban tekinteni a helyzetre.

Egyikük kifejtette, hogy ismer olyan árva gyerekeket, akik szerető és gondoskodó családba kerültek és ott boldogan élnek. „Nekem van egy barátom, aki árva, de a nevelőszülei mindent megadnak neki, amit csak lehet. Nem látom rajta,

hogy rossz élete lenne, sőt, néha úgy tűnik, még jobb is, mint sok más gyereké.”

Más diákok is osztották ezt a véleményt, és felhozták példának, hogy több árva ismerősük is boldogan és szeretetteljes környezetben él. Egy másik diák így fogalmazott: *„Azt gondolom, hogy az életkörülmények sokkal fontosabbak, mint az, hogy valaki árva-e vagy sem. Ha valakit szerető és támogató család vesz körül, akkor ugyanúgy meg tud boldogulni, mint bárki más.”*

Ez a diskurzus rávilágított arra, hogy fontos elkerülni az általánosításokat és a sztereotípiákat, mivel ezek nem mindig tükrözik a valóságot. Az, hogy valaki árva, nem feltétlenül jelenti azt, hogy rossz élete lesz. Az életkörülmények, a nevelő család szeretete és támogatása, valamint az egyéni erőfeszítések sokkal nagyobb szerepet játszanak abban, hogy egy árva gyerek boldog és sikeres életet éljen.

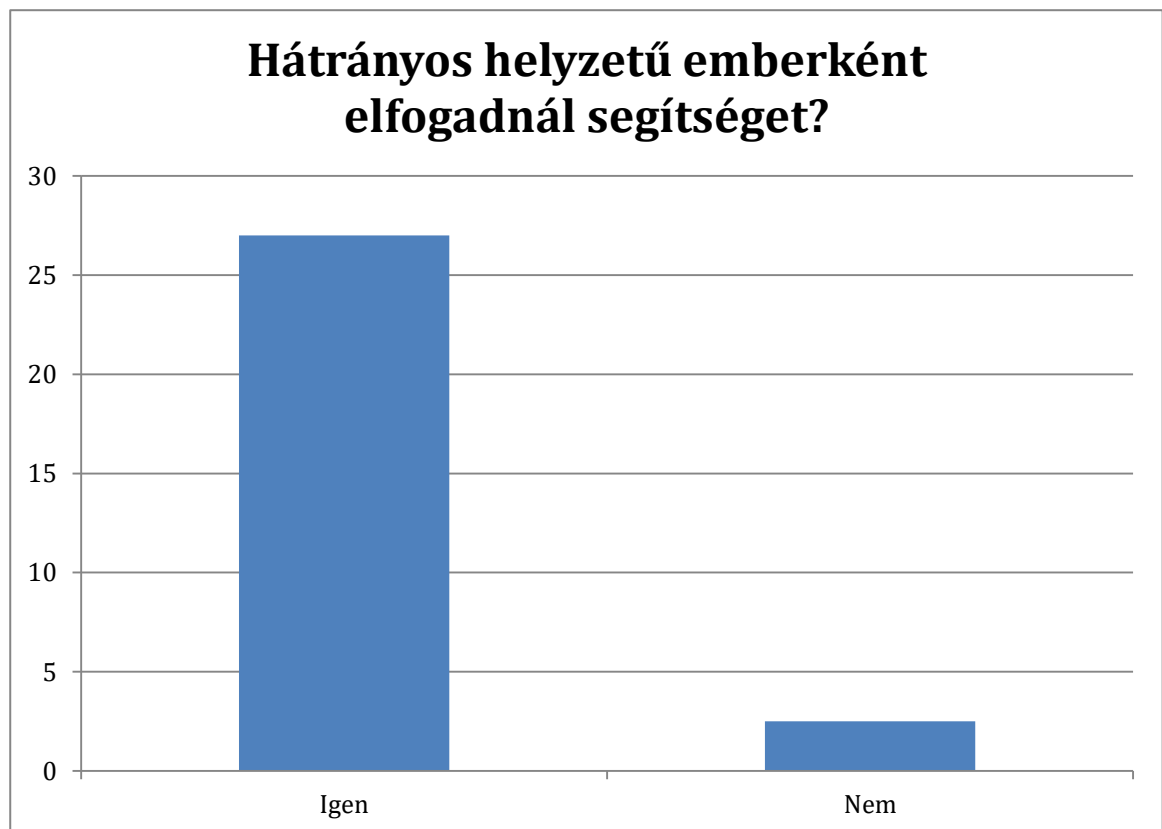
A diákok beszélgetéseiből kiderült, hogy a társadalomnak és az oktatásnak is nagy szerepe van abban, hogy árnyaltabb képet alakítson ki az árvaságról és segítse a gyerekeket abban, hogy megértsék, mindenki életútja egyedi és nem szabad előítéletek alapján megítélni másokat.

Több órán is központi kérdésünk volt, hogy hogyan tudnánk segíteni egy ilyen személyen, hogy ne érezze kellemetlenül magát. Ez persze személytől függő, nem mindenki fogadja jól a segítségnyújtást. A gyerekekkel beleképzeltük magunkat egy

árva helyzetébe és megvitattuk, elfogadnánk-e a segítségnyújtást.

A tanulók megállapították, hogy egy árva számára a legfontosabb, hogy szeretettel viseltessenek irányába. Nem kell emiatt megkülönböztetni vagy másként bánni vele. A segítség felajánlása jó szándékú lehet, de az árvának nehéz elfogadnia, mert úgy érezheti, hogy sajnálják őt vagy érzékeltetik alárendeltnek vélt helyzetét, s kontroll alatt akarják tartani. Ez érthető reakció, hiszen az árva egyedül van a világban és úgy érezheti, hogy elveszti az önállóságát vagy függővé válik másoktól, ha elfogadja a segítséget. Az árva függetlenségének és önállóságának tiszteletben tartása fontos és segíthet az árvának abban, hogy könnyebben elfogadja a segítséget és támogatást.

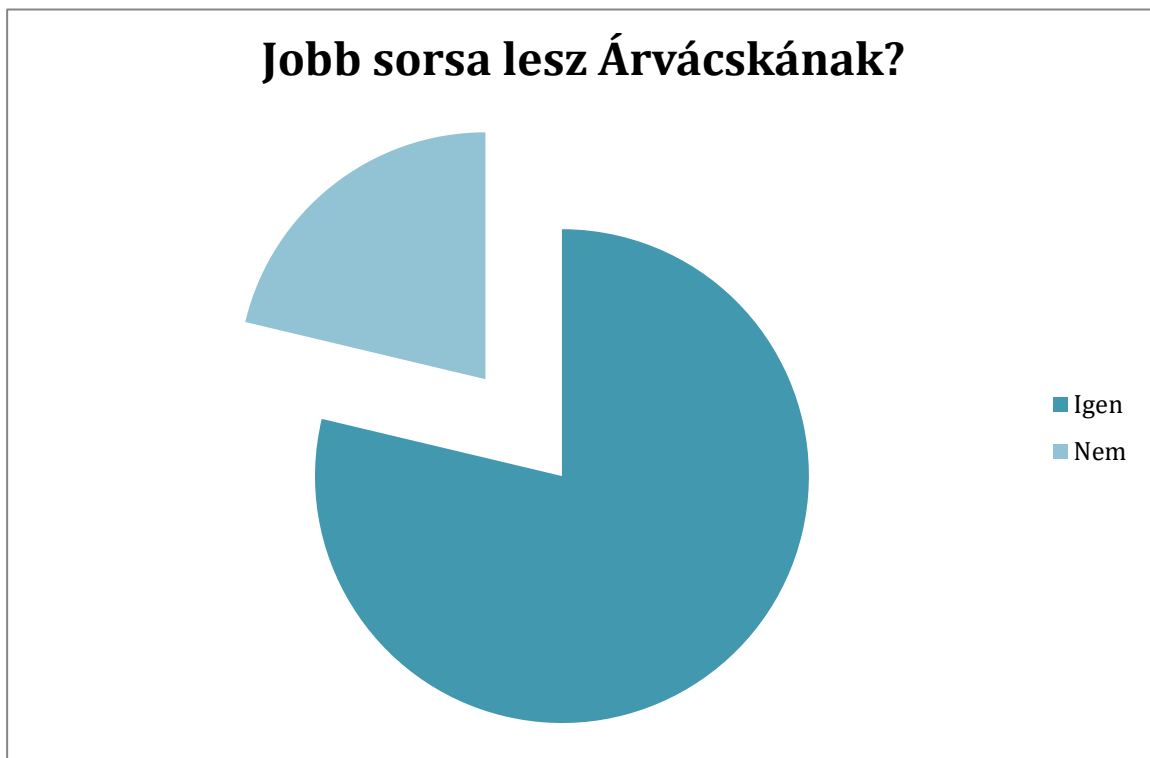
A tanulókkal végzett beszélgetés során azt tapasztaltam, hogy a legtöbb diák nyitott lenne arra, hogy segítséget fogadjon el, ha rossz helyzetbe kerülne és célja lenne helyzete javítása. A beszélgetés alapján egy ábrát készítettem, amely jól

szemlélteti ezt a tendenciát.

Az ábrán láthatjuk, hogy a tanulók többsége hajlandó lenne elfogadni segítséget, ha rossz helyzetbe kerülne. Csak a tanulók kisebb része gondolja úgy, hogy egyedül kell megoldania a problémáit és nem lennének hajlandóak segítséget elfogadni.

Ez az adat jól mutatja, hogy a tanulók többsége nyitott és fogékony arra, hogy segítséget kapjon, ha szüksége van rá és ez segíthet neki javítani a helyzetén.

A tanulók nagy része bízott abban, hogy Árvácska sorsa jobb lesz.

Felvetettük az órán azt is, hogy lehetett volna jobb sorsa is Csörének.

„A kislány, akármilyen kicsi volt is, azt megértette, hogy itt másfajta embereknél van, mint a kedvesanyjánál. ... Csak egybe hasonlítanak: neki ott se vót szabad beszélni, itt se”(30,45.o).

Az egyik tanuló rámutatott, hogy nem minden árva gyereknek ilyen nehéz a sorsa. Több diák is megosztotta, hogy ismernek olyan árva gyerekeket, akik szerető és gondoskodó befogadó családban élnek és jó körülmények között nevelkednek. Ezek a gyerekek, ellentétben Árvácskával, biztonságos és támogató környezetben nőnek fel, ahol minden lehetőség adott számukra a fejlődéshez és az érvényesüléshez.

A diákok elmondták, hogy ezek a gyerekek gyakran ugyanúgy részesülnek

minden szükséges figyelemben és szeretetben, mint nem árván élő társaik. Egyik diák megjegyezte: *„Az árva barátom szeretetteljes és támogató családban él.”*

Több tanuló is kiemelte, hogy az ilyen befogadó családok különösen odafigyelnek arra, hogy az árva gyermekek érzelmi és anyagi szükségletei is kielégítésre kerüljenek. Ezen családok igyekeznek megteremteni a stabilitást és a biztonságot, amire a gyerekeknek szükségük van. Egy másik diák így fogalmazott: *„A befogadó családok gyakran mindent megtesznek azért, hogy az árva gyerekek teljes életet élhessenek, és ne érezzék magukat hátrányban.”*

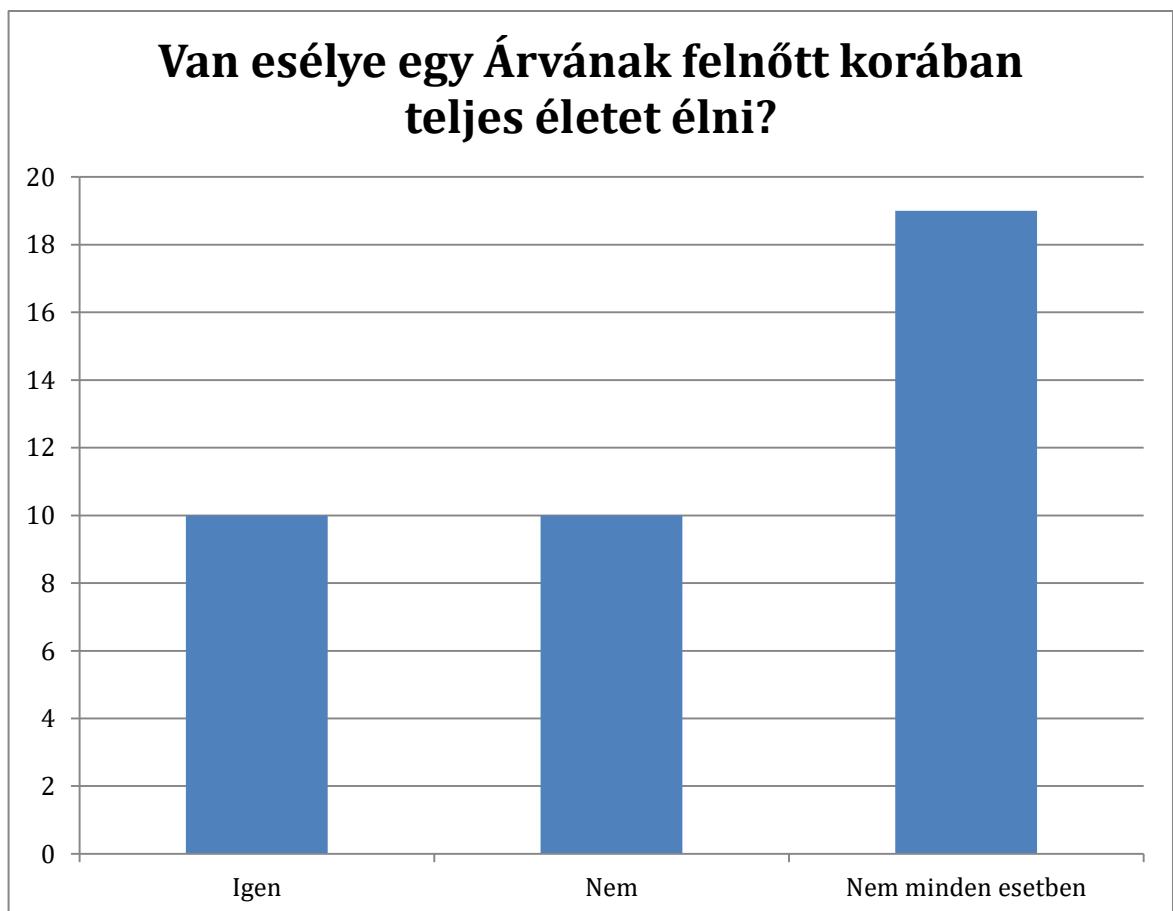
A tanulók példái jól mutatják, hogy a sorsuk nem minden árva gyermek esetében ugyanolyan. Bár sokuknak komoly kihívásokkal kell szembenézniük, vannak olyanok is, akik szerető és támogató környezetben nevelkednek, ami lehetőséget biztosít számukra, hogy teljes életet élhessenek és kibontakoztathassák képességeiket. Ez rávilágít arra, hogy a társadalomnak és a közösségeknek milyen fontos szerepük van abban, hogy segítséget és támogatást nyújtsanak az árva gyermekeknek és biztosítsák számukra a boldog és egészséges felnőttkorhoz vezető utat.

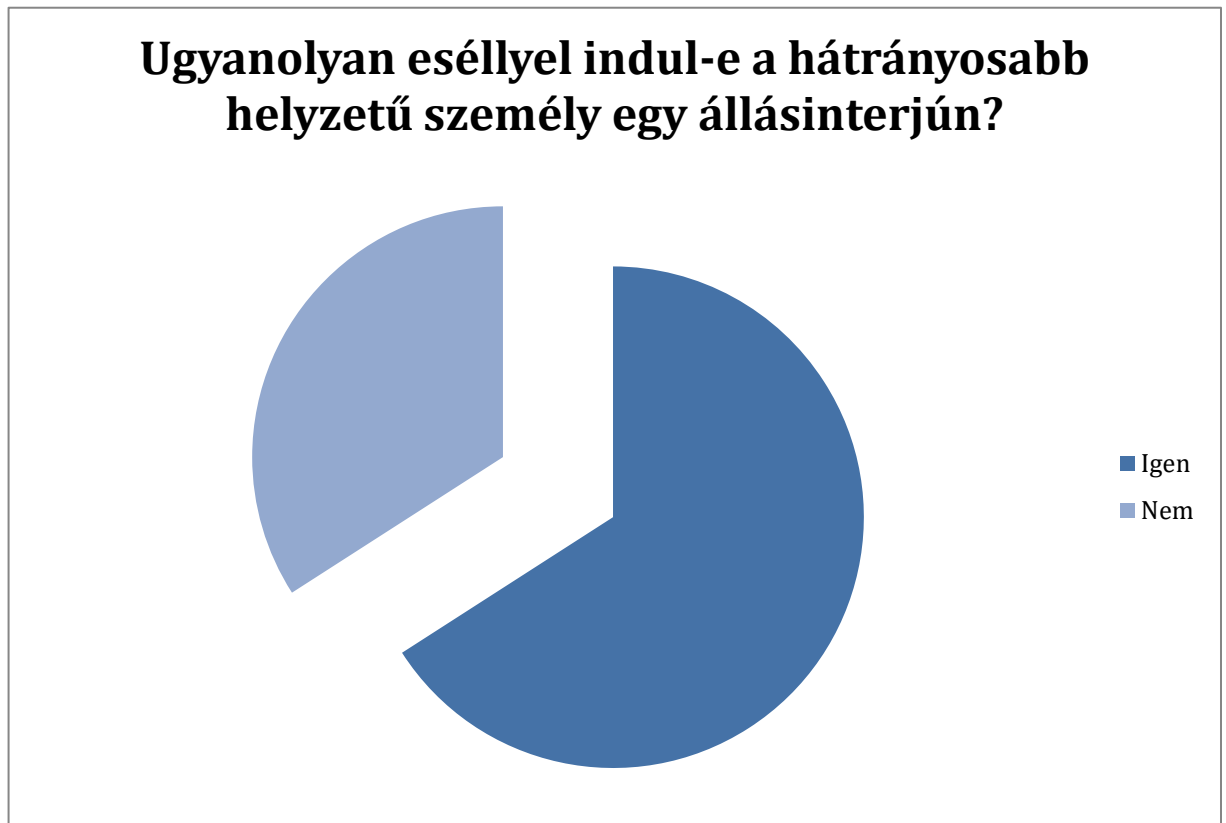
A tanulókkal való beszélgetés során arra is rákérdeztem, hogy mit gondolnak arról, hogy egy árvának felnőtt korában van-e esélye teljes életet élni? A válaszok sokszínűek voltak. Voltak olyan diákok, akik biztosak voltak abban, hogy az árvák is ugyanolyan teljes életet tudnak élni, mint a többi ember. Ők úgy vélekedtek, hogy az életben mindenki számára megnyílik az azonos lehetőség arra, hogy boldog és sikeres életet éljen.

Azonban voltak olyan diákok is, akik kevésbé voltak optimisták ezzel kapcsolatban. Ők úgy gondolták, hogy az árváknak nehezebb lehet teljes életet élniük, mert nincs családjuk, akik támogatnák és segítenék őket az életben. Emiatt úgy érezték, hogy az árvák nehezebb helyzetben vannak és nehezebb számukra a boldogság elérése.

A beszélgetés során a diákok különböző véleményeket fogalmaztak meg erről a kérdéstről és érdekes volt látni, hogy milyen sokféle nézet létezik ebben a kérdésben.

Néhány diák válasza elgondolkodtatta a többieket azzal kapcsolatban, hogy ezeket az átélt traumákat az ember örök életen át magával hordozza és nem ugyanolyan esélyekkel indul, mint társaik. Példaként hoztam fel nekik különböző szituációkra: *„Egy bizonyos lelki seb örökre bennünk marad, de ők is emberek tele lehetőséggel a jövőre nézve.”*

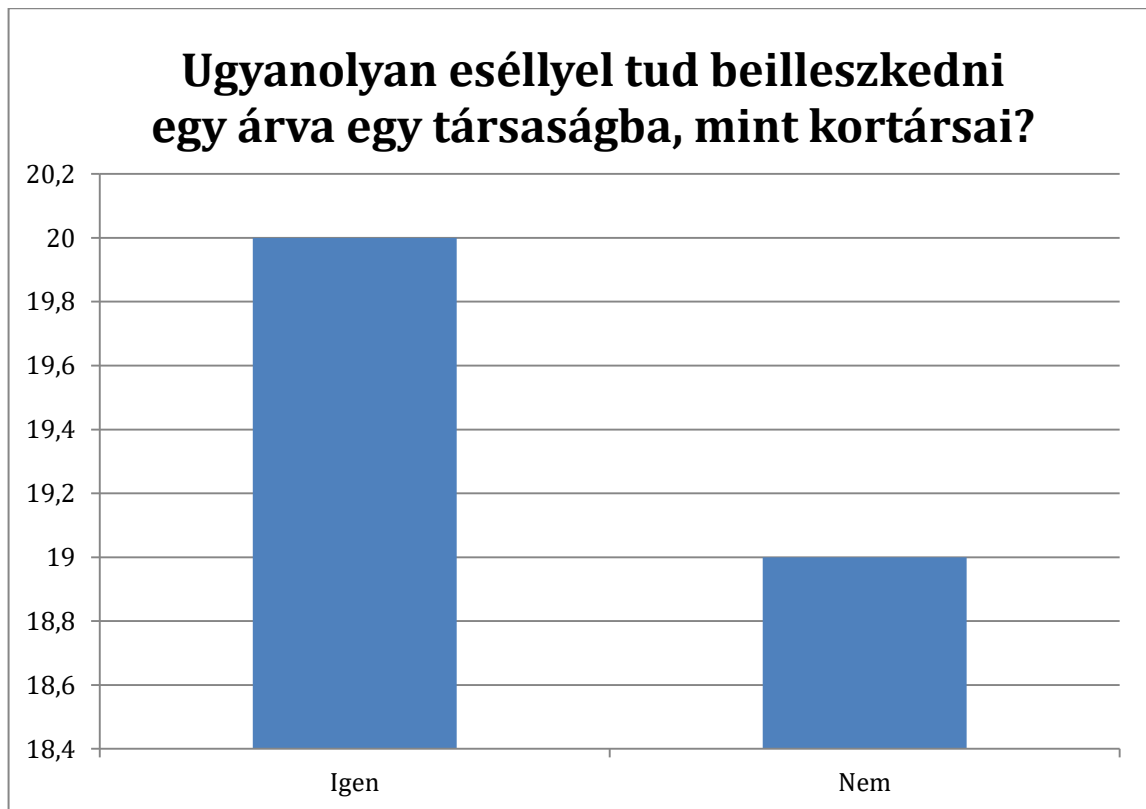
A középiskolás tanulók válasza alapján kiderült, hogy a legtöbben úgy gondolják, hogy egy hátrányosabb helyzetű személy nem indul ugyanolyan eséllyel, mint a többiek. A tanulók részletesen kifejtették véleményüket és példákat is felhoztak arra, hogy miért érzik így.

Sokan megemlítették, hogy a hátrányos helyzetű személyek gyakran kevesebb anyagi és társadalmi támogatást kapnak. Ez azt jelenti, hogy kevesebb erőforrás áll rendelkezésükre, például nem tudnak megfizetni különórákat, magántanárt vagy megfelelő tanulási eszközöket. Egyik diák így fogalmazott: *„Egy gazdagabb családból származó diák sokkal könnyebben hozzáférhet a minőségi oktatáshoz és támogatáshoz, ami nagy előnyt jelent az iskolai versenyben.”*

Továbbá, a diákok arra is rámutattak, hogy a hátrányos helyzetűek gyakran nehezebb körülmények között élnek, ami befolyásolja a tanulási környezetüket. Például, ha egy diák olyan otthonban él, ahol nincs csendes hely a tanuláshoz, vagy ahol családi problémák nehezítik az életét, akkor sokkal nehezebb számára a koncentráció és a felkészülés. Egy másik diák ezt így fejezte ki: *„Nehéz jól teljesíteni az iskolában, ha otthon folyamatosan problémák vannak, vagy ha nincs saját helyed, ahol tanulhatnál.”*

Egyes tanulók azonban azt is kiemelték, hogy a hátrányos helyzet motiváló tényező is lehet. Vannak, akik úgy vélik, hogy az ilyen helyzetekből származó diákok keményebben dolgoznak és kitartóbbak, mert tudják, hogy csak így érhetik el céljaikat. Egy diák így fogalmazott: *„Bár nehezebb helyzetből indulnak, sokszor pont ez az, ami miatt jobban küzdenek és végül sikeresek lesznek.”*

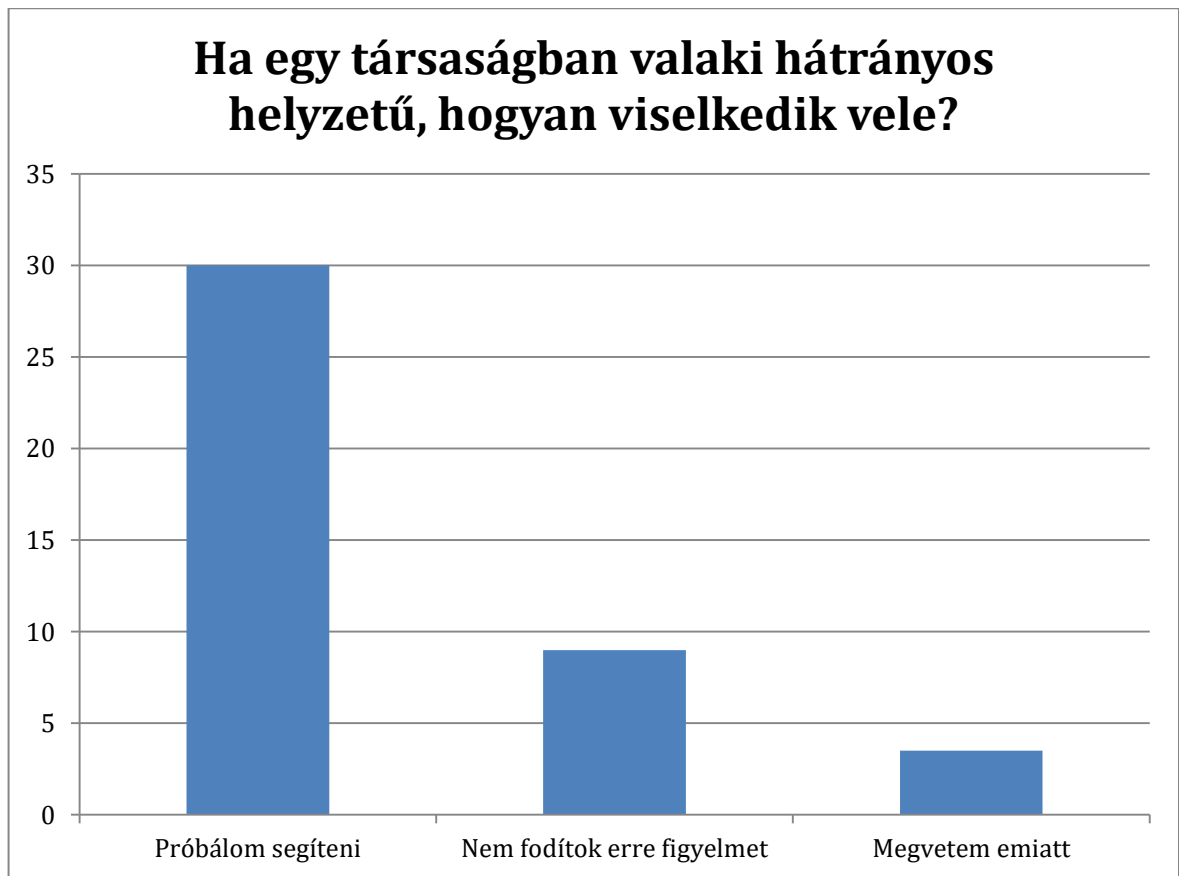
Összességében a diákok többsége egyetértett abban, hogy a hátrányos helyzetűek nem indulnak ugyanolyan eséllyel, mint a többiek, de kiemelték, hogy az erőfeszítés, a kitartás és a megfelelő támogatás nagyban javíthatja az esélyeiket. Rávilágítottak arra, hogy fontos lenne az egyenlőbb lehetőségek biztosítása és a támogatás megerősítése, hogy mindenki a lehető legjobban kibontakoztathassa képességeit és elérhesse céljait, függetlenül a kiindulási helyzetétől.

Árvácska a második családjától vágyódik Dudásékhoz többször is megpróbál hazaszökni. A tinédzserek erre is sokszínű válaszokat adtak.

„Szerintem hiába bántották Dudásék, szerette őket és szüleiként tekintett rájuk”.

„Magszerette az anyukáját, mert az ő kapcsolatukban olvashattuk azt, hogy babusgatta. A gyerek pedig nem értette meg, hogy miért teszi, azt gondolta, hogy szereti. Vagy lehet mégis szerette egy kicsit a kedves édesanya.,- szóltak a válaszok.

A tanulók nagy része segítene hátrányosabb helyzetű társain, tudhattam meg kutatásom során.

„Ha valaki hátrányosabb helyzetű, akkor igyekszem segíteni neki, támogatni és megérteni őt. Nem ítélem el, és nem különböztetem meg másoktól.”

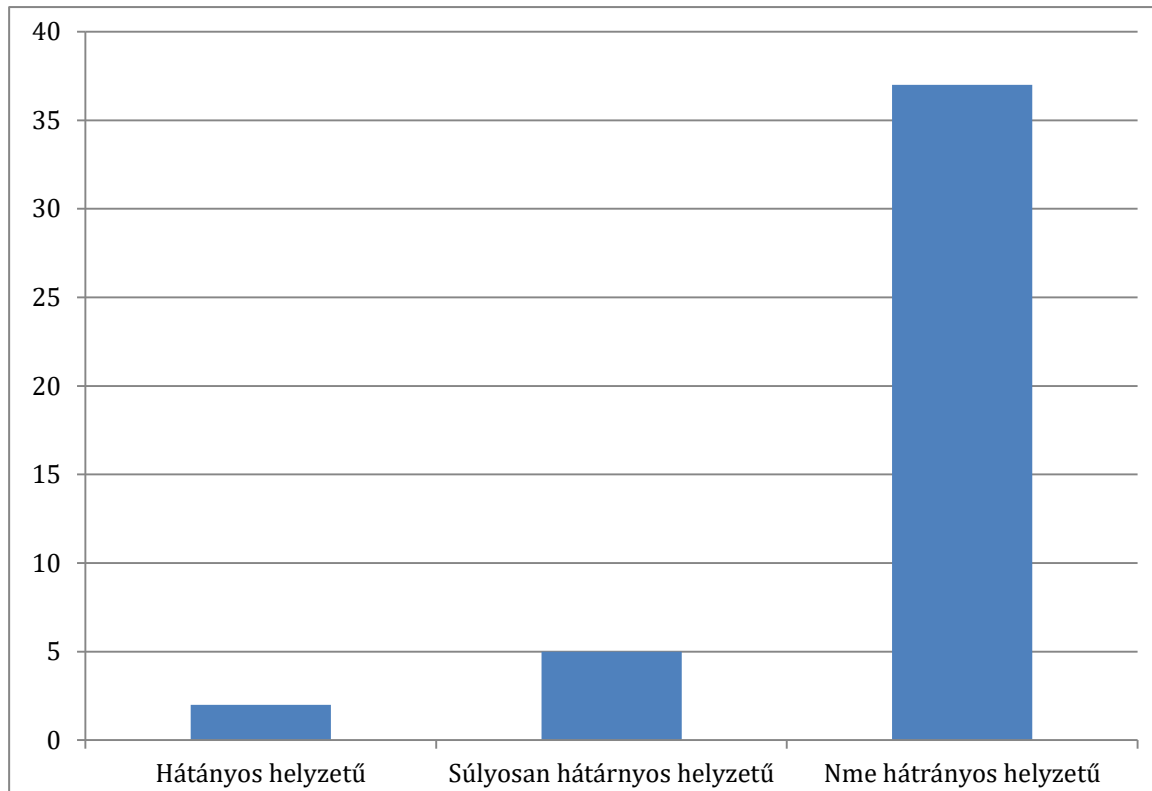
A tinédzserek többsége megérti ezt a szituációt és egyetért abban, hogy egy gyerek ebben a helyzetben nem felelős semmiért sem. Akadtak olyan fiú tanulók, akik nem értették miért kellene az ilyen társaiknak segíteniük, nem látták szükségét.

„ Egy árvának vagy szegény anyagi helyzetűnek csak pénzzel tudok segíteni, azom viszont nincs. Így a problémáit nem tudom megoldani, ehhez egy felnőtt kell. „ - fejtette ki az egyik tanuló.

Az osztályok egyik tagja sem írta, hogy megvetné, bánaná emiatt az árvákat. Viszont tapasztalataim alapján, a középiskolások nem tudatosan cselekszenek. Sok esetben a bántó szavak vagy tettek nem átgondoltak és jöhetnek egy olyan személytől is, akitől nem várnák.

Kutatásom során, ismereteim szerint, a vizsgált személyek között is volt hátrányos helyzetű tanuló. A következő diagrammban a súlyosan, hátrányosan

helyzetű diákok, hátrányos helyzetű és nem hátrányos helyzetű tanulók arányát
tüntetem fel.

Sajnos a felmérés során az ilyen diákokat nem tudtam megszólítani. Tapasztalataim alapján az ilyen téma feszélyezi és rosszul érintette őket. Tanulságos volt a reakciójuk megfigyelése, bár nem szóltak hozzá a témához még, ha őket kérdeztem is, viszont különösen odafigyeltek az órán mondottakra.

A regényben bemutatott családok kapcsán megállapítottuk, hogy többségük nem tudatosan bántotta Pöszét. A tanyasi Dudásék családjában a szeretetlenséget a szülők alacsony mentális szintjével magyarázhatjuk. Szennyeséknél és Verőéknél már felmerül a kérdés, miért viselkedtek a felnőttek kegyetlenül egy gyerekkel?

A diákok nem tudtak erre válaszolni, legtöbben a „gonoszok” voltak kifejezést használták tettük értékelésére. Ami további kérdéseket vetett fel.

Ditti volt az egyetlen személy a regényben, aki élvezettel bántotta Csörét. Morálisan bántalmazta és sajnos ez az, ami miatt Csöre nem tudott megszabadulni a zaklatástól. Ditti ugyanis a fogadócsalád lánya volt és mindig emlékeztette Csörét arra, hogy ő egy árva. Ezzel nemcsak folyamatosan feltépette a kislány sebeit, hanem

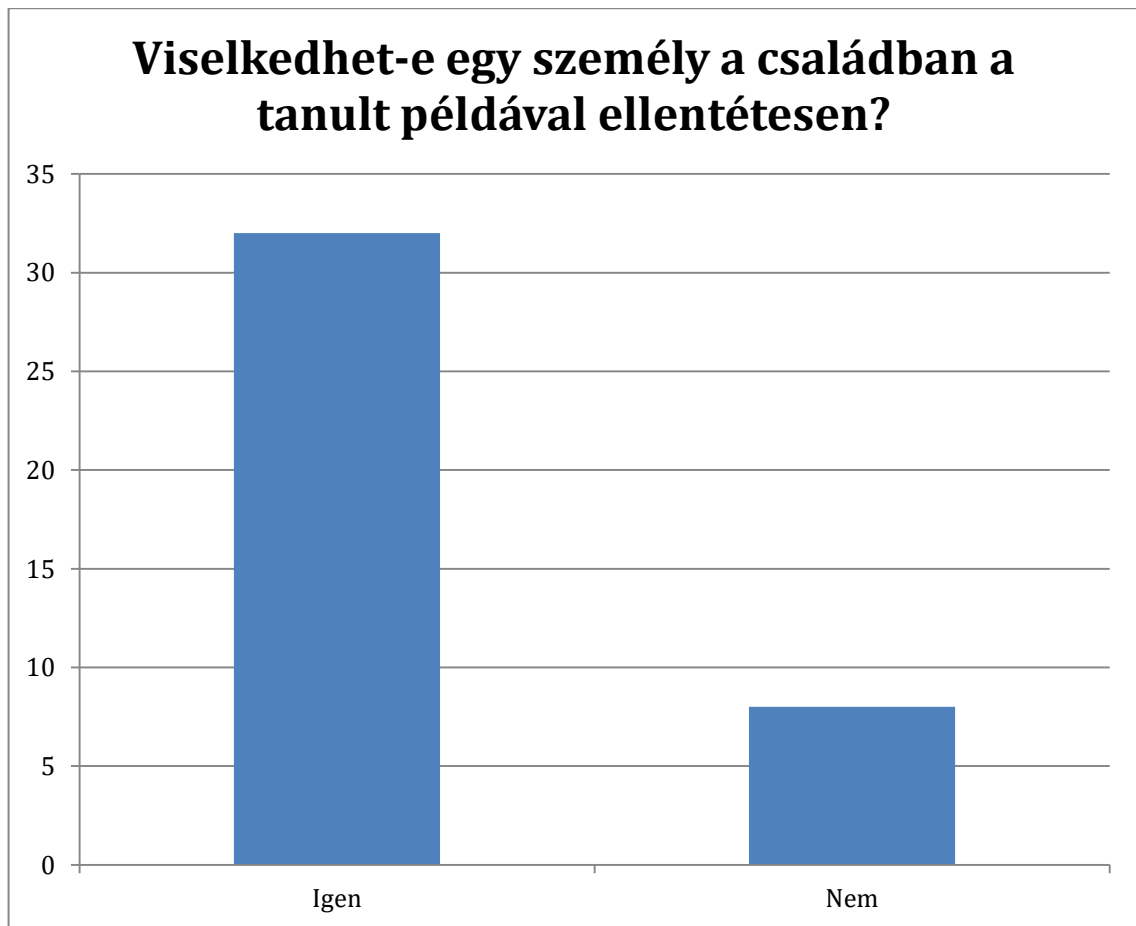
kicsúfolta és lekicsinylően bánt vele.

A lelki terror és az állandó bántalmazás szinte lehetlenné tette, hogy Csőre megtalálja a menedéket vagy a segítséget. Ez a helyzet azt mutatja, hogy az anyagi segítség vagy a befogadás nem mindig elegendő ahhoz, hogy egy árva megvédje magát a bántalmazástól vagy a lelki terrortól, amelynek sajnos Ditti volt az egyik leggyakoribb és legkegyetlenebb forrása a történetben.

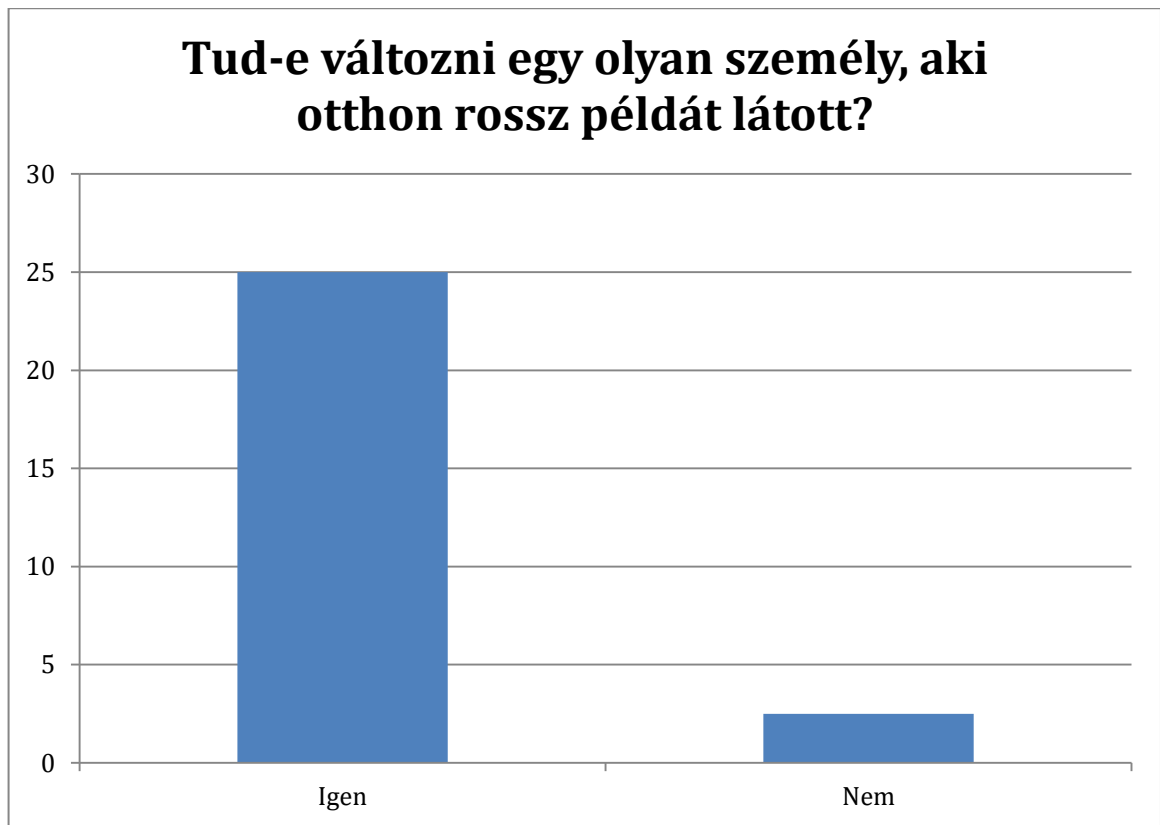
A tanulók többsége szerint féltékenység miatt Bántotta Ditti Pöszét. Vérszerinti testvérek között is gyakori a féltékenység, az pedig, hogy ebben a testvéri kapcsolatban az egyikőjük árva megbélyegezte az egymás közötti viszonyukat.

Egyik tanuló kifejtette: „...az ilyen viselkedés formát mindenki otthonról hozza. Azt, akit a szülei rendesnek nevelnek, nem viselkedik így semmilyen körülmények között sem.”

A középiskolások megfogalmazták, hogy mindenki megváltozhat attól függően milyen példát mutatnak neki a szülei. A diákok úgy vélekedtek, hogy mindenki képes megváltozni és ez a változás nagyban függ attól, hogy milyen példát mutatnak neki a szülei. A szülők viselkedése és példamutatása nagy hatással van a gyermek fejlődésére és viselkedésére. Ha a szülők tisztelettudóan és empátiával kezelnek másokat, akkor nagyobb valószínűséggel lesz a gyermek is képes az empátiára és az elfogadásra.

Ezért fontos, hogy a szülők pozitív példát mutassanak gyermeküknek, hogy azok megtanulhassák az empátiát és a tiszteletteljes viselkedést másokkal. Azt is hangsúlyozták, hogy a szülői példamutatásnak fontos szerepe van abban, hogy a gyermek pozitív értékrendet alakítson ki és megtanulja az elfogadást és az empátiát mások iránt.

Az iskolai felmérés során a diákokat arra kértem, hogy válaszoljanak arra a kérdésre, vajon képes-e változni egy olyan személy, aki rossz példát látott otthon. A válaszadók közül 25 diák úgy gondolta, hogy igen, míg 2 diák véleménye szerint nem. Ezután mindkét csoport részletesen kifejtette álláspontját és érveit.

Azok a diákok, akik szerint lehetséges a változás, számos érvet hoztak fel, amelyek alátámasztják véleményüket:

Több diák rámutatott arra, hogy az emberek életében nem csak a családi háttér, hanem a tágabb társadalmi környezet és az életük során megismert példaképek is jelentős hatással vannak. Egy inspiráló tanár, edző, barát vagy mentor képes lehet pozitív irányba terelni valakit, aki otthon rossz példát látott.

Sok diák hangsúlyozta, hogy az egyén akarata és eltökéltsége döntő tényező lehet a változásban. Ha valaki felismeri, hogy az otthon látott minta káros és elhatározza, hogy másképp szeretne élni, akkor képes lehet megváltoztatni az életét.

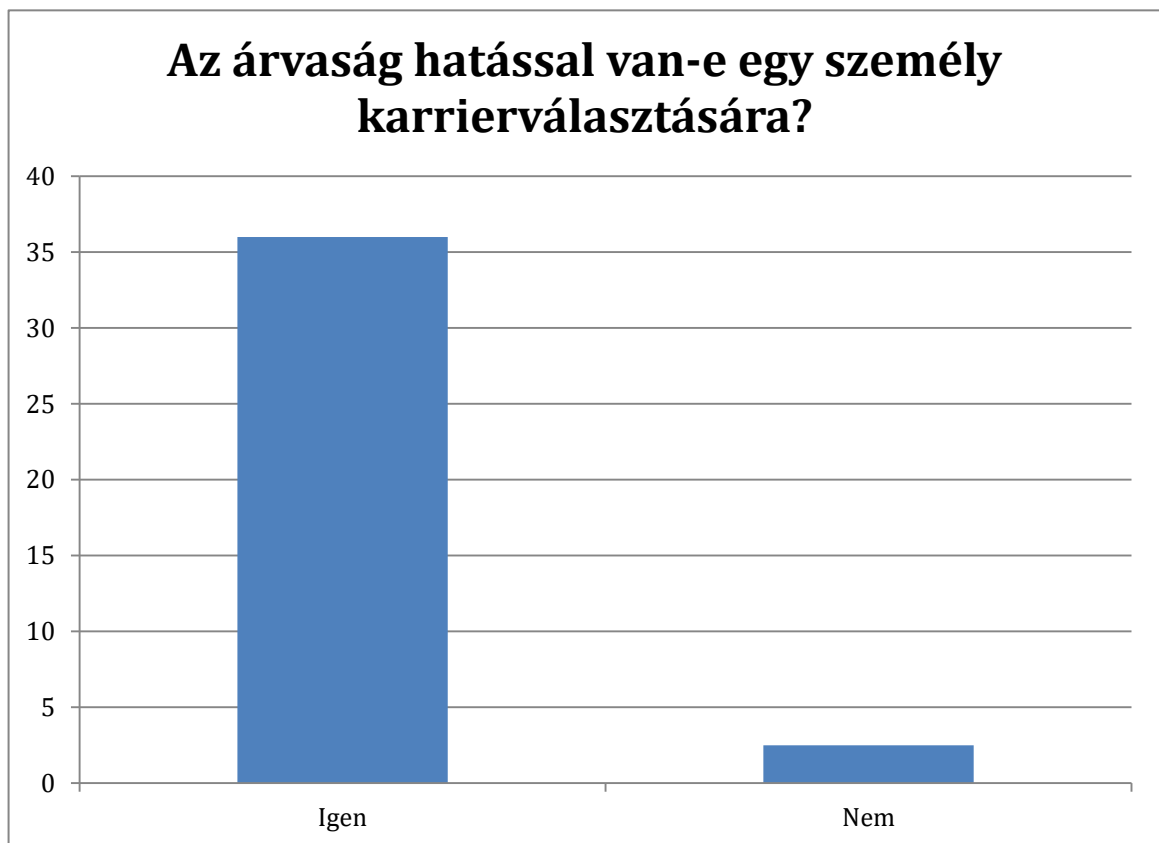
Azok a diákok, akik úgy gondolják, hogy nem lehetséges a változás, szintén több szempontot említettek, amelyek alátámasztják véleményüket:

A legtöbb diák arra hivatkozott, hogy a gyermekkori tapasztalatok és a családi minta olyan mélyen gyökereznek az ember személyiségében, hogy azokat nagyon

nehéz megváltoztatni. Ezek a minták gyakran tudat alatt hatnak és még ha valaki tudatosan próbál is változtatni, a mélyen rögzült szokások gyakran felülkerekednek.

Néhány diák kiemelte, hogy azok, akik rossz példát láttak otthon, gyakran nélkülözik azokat a támogatási rendszereket és lehetőségeket, amelyek segíthetnének a változásban. Ha valaki nem kap külső segítséget, vagy nem fér hozzá megfelelő forrásokhoz, akkor nehézségekbe ütközhet a változás útján.

Majd arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az árvaság hatással van-e egy személy karrierválasztására. A diákok 90 százaléka egyetértett abban, hogy az árvaság jelentős befolyással bír a karrierpálya kiválasztásakor. A válaszok többsége jól megalapozott és átgondolt volt, a diákok részletesen kifejtették álláspontjukat.

A diákok szerint az árvaság többféleképpen hatással lehet egy személy karrierválasztására és életpályájára:

Az árva gyerekek gyakran kevesebb anyagi forrással rendelkeznek, ami korlátozhatja lehetőségeiket a továbbtanulásban. Az anyagi nehézségek miatt sokan nem tudják megfizetni a felsőoktatást vagy a szükséges szakmai képzéseket, ami befolyásolja, hogy milyen karrierpályát választhatnak.

A családi támogatás hiánya szintén meghatározó tényező lehet. Az árva gyerekek gyakran nélkülözik azokat a szülői tanácsokat és útmutatásokat, amelyek segíthetnek a karrierválasztásban. Ezenkívül az érzelmi támogatás hiánya is nagy szerepet játszik abban, hogy mennyire mernek nagyobb célokat kitűzni maguk elé.

Néhány diák kiemelte, hogy az árvaság néha éppen ellenkező hatást is kiválthat, növelve az egyén motivációját és elhivatottságát. Az árva gyerekek gyakran kitűnnek abban, hogy keményebben dolgoznak és erősebb vágyuk van a sikerre, hogy legyőzzék a nehézségeiket és jobb életet teremtsenek maguknak.

Az "Milyen hatással lehet az árvaság az árva gyerekek életpályaválasztására és karrierjére?" kérdésre adott válaszok között több érdekes és színes megjegyzés is szerepelt, amelyek még jobban megvilágítják a diákok gondolkodását.

Egyes diákok szerint az árvaság erősebbé és kitartóbbá teheti az embereket. Azok az árva gyerekek, akik nem rendelkeznek szülői támogatással, gyakran saját maguknak kell előteremteniük azokat a lehetőségeket, amelyek révén sikeresek lehetnek. Ez a kihívás növeli a belső motivációjukat és arra ösztönzi őket, hogy még keményebben dolgozzanak.

Sok diák úgy véli, hogy az érzelmi stabilitás hiánya, amely az árvasággal gyakran együtt jár, akadályozhatja a hosszú távú karriertervezést. Az érzelmi bizonytalanság és a támogatás hiánya csökkentheti az önbizalmat, ami korlátozhatja az egyén ambícióit és kockázatvállalási hajlandóságát.

Többen felvetették, hogy az oktatási lehetőségekhez való hozzáférés kulcsfontosságú. Azok az árva gyerekek, akik megfelelő oktatási támogatást kapnak, nagyobb eséllyel választanak olyan karriert, amelyben sikeresek lehetnek.

Összességében a diákok válaszai azt mutatják, hogy az árvaság számos különböző módon befolyásolhatja egy személy karrierválasztását és életpályáját. Bár az árvaság jelentős kihívásokat jelenthet, ugyanakkor olyan készségeket és tulajdonságokat is kifejleszthet, amelyek elősegítik a sikeres karrierépítést. Az érzelmi támogatás, a megfelelő mentorálás és az oktatási lehetőségekhez való hozzáférés mind fontos tényezők, amelyek segíthetnek az árva gyerekeknek abban, hogy leküzdjék a nehézségeket és elérjék céljaikat.

A felhozott iskoláztatással kapcsolatban a tanulók különböző nézőpontokat és példákat hoztak fel arra vonatkozóan, hogy hogyan járulhat hozzá az oktatás és a nevelés az árva gyerekek sikeres életpályájához.

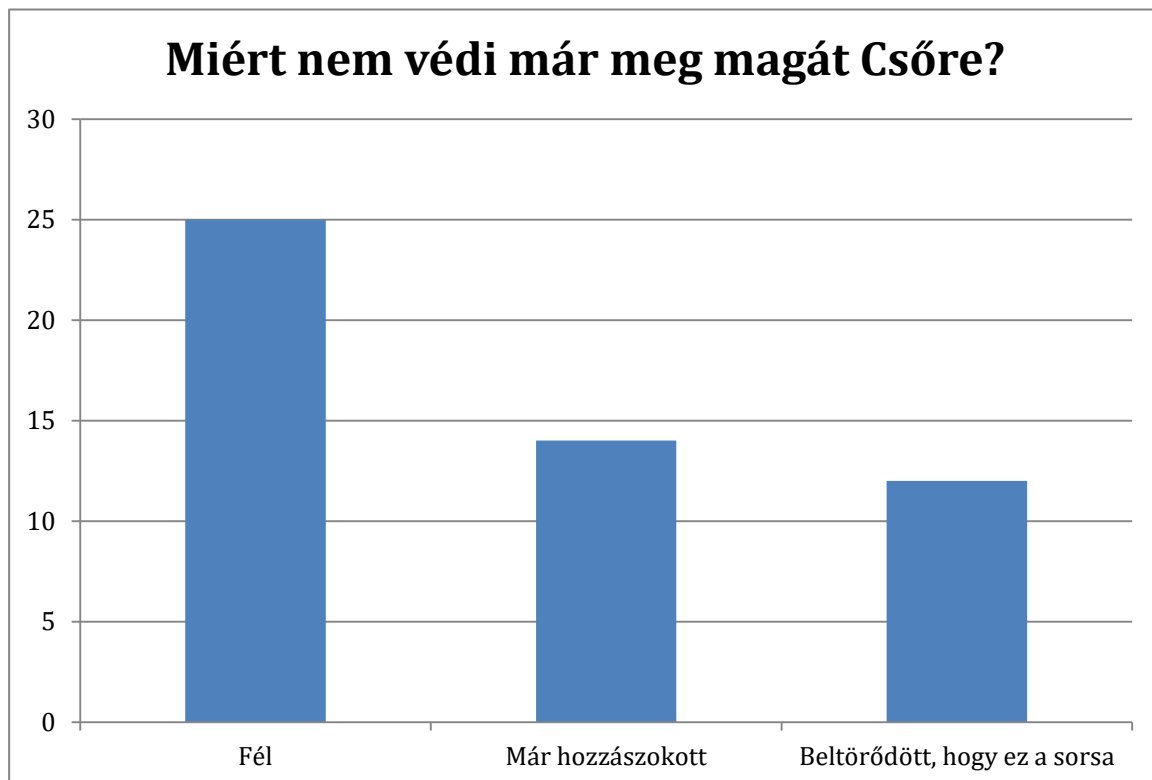
Az egyik tanuló kifejtette, hogy az oktatás és a nevelés segíthet az árva gyerekeknek abban, hogy megerősödjön az önbizalmuk és önértékelésük. A sikeres tanulmányi eredmények és a tanárok elismerése pozitív hatással lehetnek az önértékelésükre.

Az iskolai közösségben való részvétel segíthet az árva gyerekeknek a szociális készségek fejlesztésében. Az iskolai közösségben való interakció lehetőséget ad a barátságok kialakítására és a közösségi normák elsajátítására. Egy diák elmondta, hogy egy árva osztálytársa az iskolai sportcsapatban talált barátokra és a csapattagokkal való közös munka segített neki abban, hogy jobban beilleszkedjen és önbizalmat nyerjen.

A diákok válaszaik egyértelműen rámutatnak arra, hogy az oktatás és a nevelés kulcsfontosságú szerepet játszik az árva gyerekek jövőjének alakításában. Az oktatás biztosítja az alapvető tudást és készségeket, erősíti az önbizalmat és támogatást nyújt

a mentorálás révén. Emellett segíti a szociális készségek fejlesztését és közösségi élményeket kínál, valamint feltérképezi a jövőbeli karrierlehetőségeket. Ezek az elemek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az árva gyerekek sikeresen leküzdjék a nehézségeket és elérjék céljaikat.

Csóre az első családnál még vissza-vissza szól a szüleinek és mindenki másnak is. Mással nem tudja megvédeni magát, csakis a szavaival. Amit meg is tesz, bár emiatt a bántalmazások száma megsokszorozódik. Az utolsó családnál viszont már csendes, nem beszél és nem felesel. A Ditte általi bántásokra nem mond semmit.

A diákok észrevették ezt a változást, de kevesen tettek megjegyzést róla. Azt mondták, hogy Csóre fél és beletörődött a sorsába vagy már hozzászóktott az ilyen viselkedéshez. Ez a karakterfejlődés egyértelműen mutatja, hogy milyen hatással vannak a környezeti tényezők és a bántalmazás a személyiség alakulására.

„A kislány már nem volt olyan nyílt és nyelves, mint Dudáséknál, ahol úgy beszélt mégis a nevelőanyjával, ahogy a többi gyerek. Itt nem tudott bizalmas lenni többet, itt olyan volt, mint az ellenséges cseléd” (30.,25.o.).

A diákok különböző véleményeket és indokokat fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy miért lehet nehéz mások számára megérteni az árvaság helyzetét. Az alábbiakban összefoglalom a leggyakoribb válaszaikat:

Sok diák úgy gondolja, hogy akik nem tapasztalták meg személyesen az árvaságot, nehezen tudják átérezni annak minden aspektusát. Az árvaság egy olyan mélyen személyes és egyedi élmény, amelyet nehéz teljes mértékben megérteni kívülállóként. Egy diák kiemelte, hogy az árva gyerekek gyakran visszahúzódóbbak és nehezen nyílnak meg, ami még inkább megnehezíti, hogy mások megértsék őket.

Az árvaság gyakran együtt jár anyagi nehézségekkel és társadalmi elszigeteltséggel. Akik kedvezőbb anyagi körülmények között élnek és erős családi támogatásban részesülnek, nehezen tudják elképzelni, milyen lehet ezek nélkül élni.

Az egyik diák megjegyezte, hogy a jólétben élő gyerekek nem értik, milyen nehézségekkel kell szembenézni, amikor valakinek saját magának kell megküzdenie minden anyagi és gyakorlati problémával.

Az árvasággal járó érzelmi kihívások – mint a gyász, magány, elhagyatottság érzése – nehezen érthetőek azok számára, akik nem tapasztalták meg ezeket. Az árva gyerekek gyakran küzdenek mély érzelmi fájdalommal, amelyet mások nem feltétlenül tudnak átérezni.

Az empátia és a képzelőerő hiánya megnehezítheti az árvaság megértését. Akik nem képesek vagy nem akarják beleélni magukat mások helyzetébe, nehezen tudnak valódi együttérzést mutatni.

Egy diák szerint az emberek hajlamosak elkerülni a nehéz témákat, mert nem akarnak szembesülni az érzelmi kényelmetlenséggel, amit az árvaság megértése jelenthet.

A diákok válaszai rámutattak arra, hogy az árvaság megértésének nehézsége több tényezőtől fakad, beleértve a személyes tapasztalatok hiányát, az érzelmi kihívásokat, a társadalmi és anyagi különbségeket, az eltérő élethelyzeteket, az empátia és képzelőerő hiányát, valamint a kulturális és szociális előítéleteket. Ezek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az árva gyerekek helyzete gyakran kívülállók számára nehezen érthető és megfogható.

Az órák végén összegeztük az elmondottakat és a tanulók megfogalmazták azt, mit tanultak a regényből. Egy lány elmondta, hogy *értékelni kell azt, amink van, mert sokaknak még anyyija sincs.*

„A műből azt tanultam, hogy minden gyermeknek joga van a szeretethez, támogatáshoz és biztonsághoz és, hogy fontos az elfogadás és megértés mindenki számára.” hangzott el a másik válasz.

A középiskolásokat próbáltam rávezetni arra, hogy bárki kerülhet nehezebb helyzetbe, mint amibe van. Nem szabad ezért másokat, olyanért bántani, amiről nem tehet. Az árvák sem hibásak a helyzetük miatt. Legtöbb esetben a felnőttek azok, akinek felelősséget kell vállalni az esetekért.

Az árvaságban szenvedő gyermekek nem tehetnek arról, hogy elvesztik szüleiket vagy nevelőiket és nem hibásak a helyzetükért. A felelősség elsősorban a felnőttekre hárul, hogy támogassák és gondoskodjanak róluk. A társadalomnak és a közösségnek is felelőssége van az ilyen gyermekek iránt, hogy biztonságos és támogató környezetet teremtsenek számukra és segítsenek nekik kibontakozni és boldog életet élni, annak ellenére, hogy nehéz körülmények között nőnek fel. A közösség ereje abban rejlik, hogy segít egymásnak a nehéz időkben és támogatást nyújt azoknak, akik rászorulnak.

Megfogalmaztam számukra azt is, hogy a felnőtté válás kapujában tudatosnak kell lenniük az emberekkel való viselkedésükben és mindenkivel szemben empatikusnak kell lenniük. Sok esetben, egy-egy viccnek gondolt mondat, bántó és fájdalmas sebeket téphet fel.

A beszélgetések során arra próbáltam rávezetni a középiskolás diákokat, hogy bárki könnyen kerülhet olyan helyzetbe, amelyből nehezen talál kiutat. Fontos megérteni, hogy senkit sem szabad bántani olyan dolgok miatt, amelyekről nem tehet. Például, az árvák sem tehetnek a helyzetükről és nem ők a hibásak azért, ami történt velük. Az esetekért általában a felnőttek felelősek, de amikor felnőtté válsz, tudnod kell, hogy empátiával kell fordulnod másokhoz.

Az empátia és a felelősségteljes viselkedés kulcsfontosságúak, hiszen sok esetben egy viccesnek szánt megjegyzés is súlyos sebeket okozhat. Ezért fontos, hogy mindenki felelősségteljesen és empatikusan viselkedjen társaival. A beszélgetések során gyakran előkerült a "mert árva" kifejezés, amikor a tanulók arról beszéltek, miért bántották vagy közöcsítették ki az árvákat.

Az árvaság olyan érzelmi hiányt eredményezhet, amely miatt a gyerekek úgy érezhetik, hogy mások nem értik meg őket. Ez az érzés gyakran magányhoz és elhagyatottsághoz vezethet. Az árva gyerekek gyakran küzdenek azzal az érzéssel, hogy kívülálló, ami miatt nehezebben illeszkednek be a közösségekbe. Az empátia hiánya pedig tovább erősítheti ezt a magányt, hiszen a gyerekek úgy érezhetik, hogy mások nem fogják megérteni őket és ezért nem is próbálkoznak a közösségbe való beilleszkedéssel.

A diákok megértették, hogy az árvaság egy olyan állapot, amely sok kihívást és nehézséget hordoz magában. Az érzelmi hiány és a támogatás nélkülözése miatt az árva gyerekek különösen érzékenyek lehetnek a bántásokra és a kirekesztésre. Ezért rendkívül fontos, hogy a közösség minden tagja felelősséget vállaljon azért, hogy támogató és megértő környezetet teremtsen. A beszélgetések során a diákok felismerték, hogy empátikusnak és támogatónak kell lenniük társaikkal szemben, különösen azokkal, akik nehéz helyzetben vannak.

Az árvaság nemcsak érzelmi, hanem gyakorlati kihívásokkal is jár. Az árvák gyakran szembesülnek anyagi és társadalmi nehézségekkel, amelyek tovább nehezítik helyzetüket. A diákok megértették, hogy ezek a kihívások komoly hatással lehetnek az árva gyerekek életpályaválasztására és karrierjére is. Az empátia és a támogatás nemcsak érzelmi, hanem gyakorlati segítséget is nyújthat számukra abban, hogy sikeresek legyenek a jövőben.

Összefoglalva, a beszélgetések célja az volt, hogy a diákok megértsék az empátia fontosságát és azt, hogy mindenki felelősséggel tartozik másokért. Az árvaság egy olyan helyzet, amely különös figyelmet és támogatást igényel és mindannyiunk feladata, hogy segítsük azokat, akik nehéz helyzetben vannak. A diákok felismerték, hogy egy támogató közösség nagyban hozzájárulhat az árva gyerekek jövőjének alakításához és elősegítéséhez.

Az árvaság gyakran önbizalomhiánnyal is járhat, amely a gyerekek számára nehezebbé teszi az új helyzetekkel való megbirkózást és az új kapcsolatok kialakítását. Úgy érzik, hogy mások nem fogadják el őket és ezért inkább visszahúzódnak és kerülnek a társas helyzeteket.

Az szembesülnek előítéletekkel, kiközösítéssel, sőt, esetenként bántalmazással is társaik részéről. Az előítéletek és a kiközösítés súlyos lelki és érzelmi hatásokkal járhatnak, amelyek tovább nehezítik az amúgy is kihívásokkal teli életüket.

Az egyik legnagyobb kihívás, amellyel az árva gyerekek szembesülhetnek, az a tévhit, hogy ők valamilyen módon alacsonyabb rendűek vagy kevésbé képesek más gyerekekhez képest.

Az ilyen negatív hozzáállás gyakran abból fakad, hogy a társadalom nem érti meg teljes mértékben az árvaság komplexitását és azokat a különleges nehézségeket, amelyekkel ezek a gyerekek nap mint nap szembesülnek. Az iskolai közösség előítéletei és a sztereotípiák csak tovább rontják az árva gyerekek helyzetét, akik így még inkább elszigetelődhetnek és nehezebben találhatnak barátokat és támogató kapcsolatrendszert.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy egy hátrányos helyzetű gyerek semmivel sem rosszabb másoknál csak azért, mert körülményei nehezebbek. Valójában gyakran éppen ezek a nehézségek teszik őket erősebbé, kitartóbbá és ellenállóbbá. Az árvaságot megélt gyerekek gyakran olyan értékes életbölcsest és tapasztalatokat szereznek, amelyekből később rendkívüli módon profitálhatnak. Az ilyen gyerekek gyakran képesek olyan mértékű rugalmasságot és problémamegoldó képességet kifejleszteni, amely sok esetben példaértékű lehet mások számára is.

A pedagógusoknak és a nevelőknek empatikusan kell viszonyulniuk ezekhez a gyerekekhez, figyelembe véve egyéni szükségleteiket és kihívásaikat. Az iskolai programoknak és tevékenységeknek olyannak kell lenniük, hogy azok erősítsék az önbizalmukat és támogassák az önállóságukat. A társadalmi előítéletek lebontásában minden közösségi tag szerepet játszhat, azáltal, hogy elfogadóbbak és támogatóbbak az árva és hátrányos helyzetű gyerekekkel szemben.

Az árva gyerekek számára tehát különösen fontos, hogy érzékeljék a körülöttük lévő felnőttek és kortársak támogatását, szeretetét és megértését. Ez segíthet nekik abban, hogy ne érezzék magukat egyedül és elhagyatottnak, hanem tudják, hogy vannak olyanok, akik mellettük állnak és hisznek bennük. Az árvaság terhe súlyos, de a megfelelő segítséggel és támogatással ezek a gyerekek képesek lehetnek arra, hogy

túllépjenek nehézségeiken és teljes életet éljenek.

3.5 Óratervezet

Téma: Móricz Zsigmond: Árvácska.

Oktatási cél: A regény megismerése, fő mondanivalójának megértése.

Nevelési cél: Empátiára való nevelés Móricz Zsigmond Árvácska c. munkája alapján.

Óratípus: vegyes

Szemléltetés: szöveggyűjtemény

Idő	Az óra menete	Módszeres eljárás
1'	Szervezés	Meghallgatom az ügyeletes tanuló jelentését és beírom a hiányzókat a naplóba.
2'	I. Számonkérés	Írásbeli feleltetés. A tanulók mindent elpakolnak a padról és kiosztom nekik a feladatlapot.
11'	<ol style="list-style-type: none"> 1. Milyen körülmények között nőtt fel Móricz Zsigmond? 2. Milyen hatással voltak gyermek- és ifjúkorára azok az élmények, amelyekről később írásaiban is sokat emlékezett? 3. Milyen volt Móricz Zsigmond kapcsolata a korszak neves íróival és művészeivel? 4. Milyen témákkal foglalkozott leginkább Móricz Zsigmond írói pályája során? 5. Milyen volt Móricz Zsigmond szerepe és jelentősége a magyar irodalom fejlődésében és a kulturális életben? 6. Milyen változásokon ment keresztül írói stílusa és műfaji előnyben részesített témái életútja során? 	A kérdéseket felolvasom, megbeszéljük, hogy röviden válaszolnak a kérdésekre. Ha a diákoknak minden érthető, kezdenek az önálló munkát.
	II. Az új anyag átadása	A tanulókat tájékoztatom, hogy az önálló munka érdemjegyei a következő órán kerülnek be a kis és nagy naplókba.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Előkészítés</u> Tudjátok e kik az árvák? Milyen az ő sorsuk? Van e árva barátotok, ismerősötök? 2. <u>Motiváció</u> Előző órán Móricz Zsigmond életével 	

	<p>foglalkoztunk, megismerkedünk a Csibe-írásokkal is. Ez a művek egyik legfontosabbja az Árvácska. Móricz Zsigmond befogadott árvája ihlette a regényt, az ő történeteit ismerjük meg a mai órán.</p> <p>3. Célkitűzés</p> <p>Célunk a mai órára az árvák sorának megértése, helyzetük megismerése. Empatikus viselkedés megtanulása velük szemben.</p> <p>1. A mű megírásának körülményei.</p> <p>Az Árvácska története mögött az örökbefogadott lány, Csibe (Litkei Erzsébet) gyermekkorának szenvedései állnak. Ő is hasonló kegyetlenséggel és megaláztatásokkal teli sorsot élt át, mint Árvácska. Csibe öngyilkosságra készült, hogy megszabaduljon a problémáitól, de az író, aki találkozott vele, megmentette őt. Később az író örökbe fogadta és iskoláztatta Csibét. A lány elmesélte az írónak szenvedései történetét, melyet az író jegyzetekbe rögzített. Bár a tervezett regény sosem készült el, Az Árvácska a szenvedés nagyregénye, még rövid terjedelme ellenére is.</p> <p>2. A mű témája, tárgya.</p> <p>A történet a Magyarországon, a tanyavilágban játszódik. Egy 7 éves árvalány kegyetlen sorsát mutatja be néhány év alatt. Az emberi kegyetlenség, lelki elvadulás, gonoszság megdöbbentő példái jelennek meg az epizódokban, a természetes erkölcsök hiánya.</p> <p>3. A mű cselekményének feldolgozása.</p> <p>A történet a Dudás tanyán kezdődik, a</p>	<p>A tanulókkal beíratom a dátumot és felírom a táblára a mai óra témáját, amit ők is beírnak a füzetükbe.</p> <p>A tanulóknak felvezetem a témát. Általános kérdéseket teszek fel a témával kapcsolatban, 2-3 diákok mindig felszólítok a válaszolásra. Felkeltem a tanulók érdeklődését a témával kapcsolatban.</p> <p>Tanári magyarázat következik, a tanulók figyelnek.</p> <p>A cselekmény megismerése közben a tanulóknak kérdéseket teszek fel a figyelem megtartása céljából. Ezekre kötetlenül válaszolnak. Majd a</p>
--	---	---

	<p>tanya bemutatásával. Ezt a helyet nyugodtnak és szépnek ismerjük meg. Egy többgyermekes szegény családdal ismerkedünk meg. <u>Nehéz a sorsuk és szegények, de egy árvát fogadtak be. Mit gondoltok mért?</u></p> <p><i>„De hátulról a tanya megül előre szűrődik a hetedik gyerek, a pucér, az állami, mert a jó édesanya csirkék és malacok mellett még egy állami gyereket is tart a maga hasznára, akiért havonta nyolc pengőt fizet neki az állam, és tavasszal meg ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát, egy zubbonyt, télire nagykendőt, jó erőset, gyapjúból, és egy pár gyerekbakancsot is ad. Milyen jó az az ő gyermekeinek, ebbe a nehéz világba, mikor minden milyen drága. Jó minden, meg kell becsülni: „el ne szakítsd az inget te!”</i></p> <p><i>Nem sok, az igaz, a naccsága köteles volna mindenből kettőt-kettőt adni, ingből, harisnyából, zubbonyból, de csak egyet ad, a másikat isten tudja hová teszi, annak adja, aki neki is ad. De próbáljon csak az ember szót emelni, hogy letromfolja: „Ne hazudjon, ott volt mind a kettő.”</i></p> <p><i>Meg olyan könnyen veti oda: „csak sokat beszéljen, úgy elveszem a gyereket magától...”</i></p> <p><i>Így a jó édesanyák csak megnyugosznak, mert igaz, jó volna, ha két darab lenne mindenikből, de ez is jó. Ahol sok gyerek van, minden legkisebbet meg kell becsülni.” (Mórizs Zsigmon. Árvácska, 3.o.)</i></p> <p>A család kegyetlenül bánt vele, kizsákmányolta és bántalmazta. Csöre gyakran éhezett, meztelenül kellett a</p>	<p>válaszok meghallgatás után, bemutató olvasás következik, amivel a feltett kérdésre választ kapunk. Az első zsolttárból olvas fel egy tanuló egy előre kijelölt részletet.</p>
--	--	--

mezőn őriznie a tehenet, és kevés élelmet kapott. A családban folyamatosak voltak a veszekedések és a bántalmazások. Csörének sokat kellett szenvednie, de az egyetlen, akit valóban „kedves anyjának” tekintett, az a nő volt, aki mellette nőtt fel. Csöre nagyon ragaszkodott hozzá, mert úgy érezte, hogy ő az egyetlen, aki valóban szereti. Azonban a „kedves édesanyjának” sosem volt igazi érzelme az iránt a gyermek iránt, csak azért fogadta örökbe, hogy pénzt kapjon érte az államtól. A kislányt rendszeresen bántalmazták, és egy alkalommal még a nevelőapja is megkínozta egy dinnye miatt.

A gyerek mégis érez valamit a fogadott anyukája iránt, mit gondoltok mért?

Hogyan érezhet szeretet egy olyan személy iránt, aki fizikálisan és morálisan is bántalmazza?

„- *No gyere ide.*

S a kislány rohanva bújt az ölébe, belefeküdt a térdére, és átölelte kis karjaival. Minden jutalma megvolt, hogy azért kedvesanyám szereti. Engedi magához bújni. Odasimítani a fejét, az arcát a melléhez, érzi, ahogy lapogatja, veregeti a hátát, mondja:

- Ebből van nekem egy jó kis jányom... vóna... Ha azok a bitangok el nem rabónák tüllem... No gyere.

Csöre csak nézett a kedvesanyámra. Mér hía ilyen reggel.

- Gyere, no, beviszlek a faluba, a piacra. Faluba? Csörének még a lélegzete is elállott. Még sohase volt a faluba. Kedvesanyám beviszi őtet a faluba.

A harmadik zsolnárból olvas fel egy tanuló egy előre kijelölt részletet.

Piacra. De milyen csudák történnek ma. Ruhát keres elő a kedvesanyám. Rózsának egy ruháját. Ingét és zubbonyát keresi. – No gyere, megmosdatlak. A nagy mosóteknőbe meleg vizet önt, és beleállítja a kislányt, szappannal megmossa. Milyen jó az a langy szappanos víz, úgy elmosogatja őtet a kedvesanyám keze, a szűrős bütykök a kezén, ahogy tegnap ő mosogatta az edényt. Oly furcsa, csiklandoz, még nem is volt őrajta kis ing. Meg a zubbony. Csak éppen cipő, az nincs, mert a cipőben elment Rózsi az iskolába.” (Mórizs Zsigmon, Árvácska, 32.o.)

Csöre sokszor menekült el, de mindig visszahozták és mindig újabb bántalmazások vártak rá. A történetben feltűnnek mások is, akik segíteni próbálnak rajta, de végül Csöre egy másik családba kerül, ahol újabb bántalmazásokat kell átélnie. Árvácska mindvégig a „kedves anyja” mellett szeretne maradni, mert azt hiszi, hogy ő az egyetlen, aki valóban szereti.

„Egész úton folyt a harc kettejük közt, folyton nekiugrott, folyton harapdálta. A kútnál azt mondta a nevetős cseléd:

- *De minek akarsz ennél a ronda asszonynál lenni?*
- *Kedvesanyám. - sikította fáradhatatlanul a kislány.*
- *Rossz nehézség te buta: ez nem anyád neked. Ez pénzt kapott azért, hogy tartott.*
- *Mögfizették! te butaság. Nem szeretött. Csak a pénzt szerette, nem téged. Ha kedvesanyád vóna, akkor már mégse engedett vón el... A kislány elhallgatott. –*

<p>32'</p>	<p><i>Majd kapol másik kedvesanyádat, az is csak ilyen lesz, az is azért vesz, hogy pénzt adnak utánad. De tán nem lesz ijen átkozott. Mintha valami beférkőzött volna a gyermek kicsi fejébe.</i></p> <p><i>- Mindenki államit akar. Más is van ilyen állami, mint te. Pénzért akárki lesz egy államinak a kedvesannya! Buta.</i></p> <p><i>Már nem kellett húzni a kötélen. A kis árva lesütött fejjel ment a lány mellett. Nem értette ő ezt, de valami megfagyott benne, és nem akarta a kedvesanyámat már annyira.” (Mórizs Zsigmon, Árvácska,37.o.)</i></p> <p>III. Begyakorlás</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Milyen sorsa van Árvácskának Dudáséknál? 2. Milyen a regény hangulata? 3. Milyen a tanya? 4. Mit olvastunk, miért fogadták örökbe az árvát? 5. Mit gondoltok miért viselkednek így vele a fogadott szülei? 6. Miért nem védik meg a testvérei? 7. Hogyan viszonyulnak hozzá a családon kívüli emberek? 8. Mért árulta el a kedves édesanyja a dinnyelopást? 9. Megbánta azt később? 10. Minden árvának ilyen a sorsa? 11. Miért közösít ki egy védtelen árvát a társadalom? 12. Egy társaságban mindig a legvédtelenebbet bántják. Igaz e az állítás? Mért? 13. A következő családnál, véleményetek szerint jobb sorsa lesz? 	<p>A tanulóknak kérdéseket teszek fel, ők tudásuk és tapasztalunk alapján kifejtik véleményüket. A kérdésekkel próbálom az empátia és árvaság témáját saját életükre levetíteni.</p>
------------	---	--

40'	<p>VI Házi feladat</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Elolvasni az 5.- 6. zsoltárt Móricz Zsigmond Árvácska c. regényéből. 2. Van e az árváknak esélye teljes életet élni az árvaház után? Fejtsd ki írásban a véleményed. (3-4 mondat) 	<p>Felírom a táblára a házi feladatot, beíratom a füzetbe és a naplóba. Más-más tanulót szólítok fel a tanult anyag összegzése céljából.</p>
42'	<p>V Összefoglalás</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Miről tanultunk a mai órán? 2. Mi a mű témája? 3. Milyen Árvácska sorsa? 	<p>Összegzem az osztály teljesítményét.</p>

BEFEJEZÉS

KÖVETKEZTETÉSEK LEVONÁSA

Móricz Zsigmond "Árvácska" című regénye remek lehetőséget kínál az empátia készségének fejlesztésére, valamint a hátrányos helyzetű társakkal való együttérzés és megértés gyakorlására. A regény, amely egy árván maradt kislány életét mutatja be, mélyrehatóan ábrázolja a társadalom peremére szorult emberek küzdelmeit és érzelmi világát. Az ilyen történetek segítenek az olvasóknak – különösen a fiataloknak – megérteni és átélni mások nehézségeit, ezáltal fejlesztve empátiás készségeiket.

A tanulókkal folytatott beszélgetések során számos fontos megfigyelést tettem. A diákok többsége nyitott és fogékony arra, hogy segítséget kapjon, ha szüksége van rá és ez segíthet neki javítani a helyzetén.

Ugyanakkor megfigyeltem, hogy az árvaság gyakran önbizalomhiánnyal és stigmatizációval jár, ami nehezíti az érintett gyerekeknek az iskolai környezetben való boldogulását és beilleszkedését. Az ilyen beszélgetések során nyilvánvalóvá vált, hogy a gyerekek nagy része még nem rendelkezik megfelelő stratégiákkal ezen kihívások kezelésére, így az oktatási intézményeknek és a tanároknak kulcsszerepük van a támogatás nyújtásában.

Fontos hangsúlyozni, hogy egy hátrányos helyzetű gyerekek semmivel sem rosszabbak csak azért, mert körülményeik nehezebbek. Sokszor éppen ezek a nehézségek teszik őket erősebbé és kitartóbbá. Az ilyen gyerekek rendkívül értékes tagjai a társadalomnak és minden támogatást megérdemelnek ahhoz, hogy a lehető legtöbbet hozhassák ki a képességeikből. Támogatásuk nem csupán erkölcsi kötelesség, hanem befektetés is a jövőbe, hiszen az empatikus és kitartó egyének hosszú távon pozitív hatással lehetnek közösségeikre és a társadalom egészére.

Ezek a gyerekek rendkívül értékes tagjai a társadalomnak és minden támogatást megérdemelnek ahhoz, hogy a lehető legtöbbet hozhassák ki a képességeikből. Az oktatási intézményeknek és a társadalomnak egésze fontos szerepe van abban, hogy biztosítsák számukra a megfelelő környezetet és támogatást, amely lehetővé teszi, hogy kibontakoztassák tehetségüket és képességeiket. Az iskoláknak különösen fontos szerepük van abban, hogy támogató és inkluzív közösségeket hozzanak létre,

ahol minden gyerek – függetlenül a származásától vagy körülményeitől – esélyt kap a sikerre és a boldogulásra.

Móricz regényének tanításával a diákok nemcsak az irodalmi ismereteiket bővíthetik, hanem fontos erkölcsi és szociális tanulságokat is levonhatnak. Az *Árvácska* segít megérteni, hogy minden egyén története egyedi és értékes és, hogy a nehézségek ellenére is van remény és lehetőség a fejlődésre. Az ilyen művek tanulmányozása során a tanárok és a diákok közösen fedezhetik fel az empátia, a megértés és a támogatás fontosságát, ezáltal erősítve az iskolai közösséget és hozzájárulva egy együttérzőbb társadalom kialakulásához.

Az empátia fejlesztése az oktatás egyik alapvető célja kell, hogy legyen. A regények, mint az *Árvácska*, nemcsak az irodalmi érzékenységet, hanem az érzelmi intelligenciát is fejlesztik. A gyerekek megtanulják hogyan lehet a mások iránti érzékenységet és megértést gyakorolni a mindennapi életben. Az ilyen típusú oktatás hosszú távon elősegíti, hogy a jövő generációi jobban megértsék és támogassák egymást, függetlenül a társadalmi és gazdasági különbségektől.

A kutatás során több fontos eredményre jutottam az empátia és az elfogadás témakörében, különös tekintettel az árva gyerekek helyzetére és a társadalmi kirekesztettségre.

A kutatásom alapján az alábbi fontos megállapításokat tettem:

1. Az árvaság és az empátia hiánya közötti kapcsolat:

Az árvák gyakran érzik magukat magányosnak és elhagyatottnak, ami hozzájárulhat az empátia hiányához és a társas izolációhoz. Az empátia hiánya tovább súlyosbíthatja az árva gyerekek társadalmi kirekesztettségét és nehézségeit;

2. Az empátia fejlesztésének fontossága az iskolai környezetben:

Az iskolai környezet lehetőséget nyújt az empátia fejlesztésére és az elfogadás kultúrájának erősítésére. Az empátia és az elfogadás fontosságára való rámutatás segíthet az árva gyerekek integrációjában és társas támogatásában; Iskolás korában kerül egy árva közösségbe, ahol más világokat ismer meg.

3. A szülői példamutatás szerepe az empátia fejlesztésében:

A szülők példamutatása és viselkedése nagy hatással van a gyerekek empátiakészségének és elfogadásának fejlesztésére. Fontos, hogy a szülők tiszteletteljesen és empátiával kezeljenek másokat, hogy ezzel pozitív példát mutassanak gyermeküknek;

4. Az árva gyerekek támogatásának fontossága:

Az árva gyerekek számára kiemelt támogatásra van szükség ahhoz, hogy sikeres és boldog életet éljenek. Az iskolai környezetben és a társadalomban is fontos az elfogadás és az empátia kultúrájának erősítése az árva gyerekek támogatása érdekében;

5. A szülői példamutatás hatása a gyermek fejlődésére:

A szülői példamutatás nagyban befolyásolja a gyermek érzelmi fejlődését és viselkedését. Ha a szülők tiszteletteljesen és empátiával kezelnek másokat, akkor nagyobb valószínűséggel lesz a gyermek is képes az empátiára és az elfogadásra.

Ezek az eredmények határozottan arra utalnak, hogy az oktatási intézményeknek és a társadalomnak összességében kiemelt figyelmet kell fordítania az empátia és az elfogadás kultúrájának fejlesztésére, különösen az árva gyerekek szempontjából. Az empátia és az elfogadás kialakítása és erősítése minden gyermek számára fontos, de az árva gyerekek esetében különösen létfontosságú lehet.

Az empátia és az elfogadás kultúrájának erősítése az iskolákban és a társadalomban segíthet az árva gyermekek társadalmi integrációjában és támogatásában. Az empátiára és elfogadásra épülő közeg elősegítheti, hogy az árva gyerekek érezhessék, hogy elfogadják és támogatják őket és segíthet nekik abban, hogy értékes tagjai lehessenek a közösségnek.

Ezen túlmenően az empátia és az elfogadás kultúrájának erősítése hozzájárulhat az árva gyermekek boldog és sikeres életéhez. Az empátiára és elfogadásra épülő támogató környezet segíthet az árva gyermekeknek abban, hogy megfeleljenek az élet kihívásainak és fejlesszék a saját képességeiket és potenciáljukat.

A kutatásom eredményei alapján azt javaslom, hogy az iskolai környezetben még nagyobb hangsúlyt kell fektetni az empátia fejlesztésére és az empátiára való

nevelésre. Az empátia készsége és az elfogadás fontos társadalmi készségek, amelyekre mindannyiunknak szüksége van a harmonikusabb és toleránsabb társadalomért.

A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

1. Baron Cohen, S.. Elemi különbség. Férfiak, nők és a szélsőséges férfiagy. Ford. Ivády Rozália Eszter. – Budapest: Osiris Kiadó, 2006. - 252 –255 o.
2. Baranyai Norbert. "...valóságból táplálkozik s mégis költészet" - Móricz Zsigmond Prózájának újraolvasási lehetőségei.- Debrecen: 2010.
3. Bengi László. Móricz a jelenben. Szerk. Szilágyi Zsófia. –Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2015.
4. Borián Eledér. „Idegen voltam, de be nem fogadtatok”: Gyermeksors Móricz Zsigmond Árvácska című regényében.- // Pannonhalmi Szemle. Pannonhalma: 1993/2, 87–90. o.
5. Bori Imre. Móricz Zsigmond prózája. – Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1982.
6. Buda Béla. Az empátia- a beleélés lélektana. – Budapest: Gondolat, 1985.-32.o.
7. Buda Béla: Az empátia - a beleélés. – Budapest: 1978. – 32 o.
8. Buda Béla. Empátia...a beleélés lélektana.- Budapest: Ego School BT., 1998.- 1 o.
9. Buda Béla. Kulturális elnémulás.// Kommunikáció és kultúra. – Jászkunság: 1990. / 36. évf. 4. sz.
- 10.Cole és Cole. Fejlődéslélektan. – Budapest: Osiris Kiadó Kft., 2006.
- 11.Cséve Anna. Az írás gyepelője. Móricz Zsigmond szövegalakító gyakorlata. – Budapest: Fekete Sas Kiadó. 2005./5 – 132. o.
- 12.Cséve Anna. Modell és társ. Móricz Zsigmond szerelmei. -Budapest: Holnap Kiadó. 2005./7 – 353.o.
- 13.Farkas Domonkos. Móricz zsoltárparafrázisai népéneként.//Irodalmi Magazin. – Budapest: 2016./1 sz., 84-85. o.
- 14.Féje Géza: Árvácska – Móricz Zsigmond új regénye.- Budapest: Híd, 1941.
- 15.Fülöp Emőke. A gyógyítók kiégése az empátia és az érzelemszabályozás tükrében. – Pécs: 2016.
- 16.Gáspár Csaba és László Kasik. A szociálisprobléma-megoldás, az empátia és a szorongás kapcsolata serdülők körében. – Szeged: 2015.
- 17.Görömbei András Szatmártól az egyetemességig – a Móricz-értelmezés új útjai.// Szabolcs-Szatmár-Beregi szemle. – Nyíregyháza: 2004./4: 376–385.o.

- 18.Hamar Péter. Móricz Zsigmond: Általános és középiskolások számára – Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 1997.
- 19.Hamar Péter. Móricz Zsigmond utolsó szerelme. - Budapest: Kairosz Kiadó., 2007.
- 20.Hegedűs Szilvia. A proszociális viselkedés fejlődése és fejlesztése kisgyermekkorban. – Szeged: 2016.
- 21.József Attila. Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli.// A Toll. - Bp.: 1931./3. évfolyam.
- 22.Kállai Ernő és Kovács László. Megismerés és. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában. // Szerkesztette: Czine Mihály. – Debrecen: Csokonai Kiadó, 1992.
- 23.Kálmán Kata. A Csibe-ügy. Budapest: Palatinus, 2012.
- 24.Kopré József. Móricz Zsigmond "mindenese" voltam : egy év Zsiga bácsi szolgálatában. //Hét Krajcár – Budapest: 1999.
- 25.dr. Kovács Dóra. Az empátia és érzelmi felismerés mérési– tapasztalatok egy új multimodális érzelmfelismerő skálával, a genova emotion recognition scale (gert)-el.//Psychologia Hungarica Caroliensis. – Budapest: 2016./ 5. évf. 1. sz.
- 26.Lomboš Kornélia. Móricz Zsigmond Árvácskájának horrorisztikus olvasata. – Nyitra: 2012.
- 27.Márton Kalapáti Jolán. Érzelmesség és tárgyiasság néhány aspektusa Móricz Zsigmond Árvácska című regényében. – Bolgár: 2005.
- 28.Móricz Virág. Móricz Zsigmond szerkesztő úr.- Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. – 57. o.
29. Móricz Zsigmond. Árvácska. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991.
30. Nagy Péter. Móricz Zsigmond. – Bp. : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- 31.Perge Petra: Az empátia dimenzióinak vizsgálata főiskolások körében. – 2001.
- 32.Rádics Károly. Móricz Zsigmond élete leveleinek tükrében. – Budapest: Orpheusz, 1996.
- 33.Szilágyi Zsófia. A továbbélő Móricz. // Irodalomtörténet – Budapest: 2009./90. évf. 3. sz.

- 34.Szilágyi Zsófia. Nagy író mögött: Barna Dávid: Egy magyar regény //Magyar narancs. – Budapest: 2011./ 23. évf. 44. sz.
- 35.Szilágyi Zsófia. Ma a kis Magyarországnak ez a város a szemefénye": Móricz Zsigmond és a hírös város / Heltai Nándor. Kecskeméti Lapok. –Kecskemét: 2004.
- 36.Szilágyi Zsófia. Méltó Móricz-kultusz? Móricz Zsigmond. Árvácska. – Törökbálint: Talentum Diákkönyvtár.
- 37.Szóllós Sándor. Empátia: félreértések és kihívások. //Életünk. – Budapest: 2008./ 56. évf. 12. sz.1. - 6. o.
- 38.Timár Krisztina. Se kinn, se benn: horror az Alföldön (Móricz Zsigmond: Árvácska)- 2022.
- 39.Zsolnai Anikó. A szociális viselkedés alakulása kisiskolás és serdülőkorban. Szerk. Molnár Gyöngyvér és Korom Erzsébet: Az iskolai sikerességet befolyásoló kognitív és affektív tényezők értékelése. – Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 255–272.o.
- 40.Zsolnai Anikó. Szociális tanulás – szociális viselkedés. Szerk. Benedek András és Golnhofer Erzsébet : Tanulmányok a neveléstudomány köréből.- Budapest: 2014.- 55–77. o.
- 41.Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. – Житомир: 2015.
- 42.Зеленська З.П.. Дослідження статевих відмінностей комунікативних умінь учнів основної школи.
- 43.Карягина, Т. Д. Проблема формирования эмпатии / Т. Д. Карягина // Консультативная психология и психотерапия. – 2010. / № 1. – С. 38–54 (0,8 п.л.).
- 44.Коган І.М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / І.М. Коган. – К.: Ін-т психології імені Г.С. Костюка АПН України, 2005.
45. Davis, M. H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. // Journal of Personality and Social Psychology, 1983.

- 44, 113–126.o.
46. Eisenberg, N., & Mussen, P. H. The roots of prosocial behavior in children.- Cambridge: 1989.
47. Hoffman, D. and Karst, O.J. The Theory of the Rayleigh Distribution and Some of Its Applications.// Journal of Ship Research., 1975.- 19, 172-191.o.
48. Lebra, T. S..Mother and child in Japanese socialisation: Japan //:Greenfield, T. M., Cocking, R. R. (Eds.): Cross Cultural roots of minority child development. Lawrence Erlbaum associates. 1994, 262–263. p.
49. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence // Intelligence. – 1993. – V.17. – №4. – P. 433-442.
50. Mooradian, T. A , Davis, M., & Matzler K. Dispositional empathy and the hierarchical structure of personality.//American Journal of Psychology, 124(1), - 2011, 99 – 109. p.

- 51.<http://www.szozat.org/index.php/ertekeink/tartalommutato/14809-feja-geza-moricz-zsigmond>
- 52.https://ketezer.hu/2016/09/margocsy-istvan-a-szegenyseg-a-magyar-irodalomban/?fbclid=IwAR3JGgK1bhe2RwJcaYV_8X31ZTB-ZuppaR71zyMEk6FzNwNzJ0hm8H2ciO0
- 53.https://ketezer.hu/2016/09/margocsy-istvan-a-szegenyseg-a-magyar-irodalomban/?fbclid=IwAR3JGgK1bhe2RwJcaYV_8X31ZTB-ZuppaR71zyMEk6FzNwNzJ0hm8H2ciO0

REZÜMÉ (ukrán nyelven)

Розуміння людського суспільства вимагає розуміння дій і почуттів інших людей. Щоб стати свідомими дорослими, ми повинні розуміти події навколо нас на основі власного досвіду. Люди здатні до співчуття, але це може призводити як до позитивних, так і до негативних реакцій. Управління і розуміння власних почуттів особливо цікаве, коли мова йде про учнів середньої школи. Розвиток навичок емпатії є ключовим для них, оскільки це допомагає правильно керувати своїми почуттями та формувати ідентичність і соціальні навички. Учні з розвиненою емпатією легше інтегруються в спільноту і позитивно вирішують конфлікти. Роман Моріца Зігмонда "Árvácska" ідеально підходить для розвитку цих навичок.

Актуальність цієї теми полягає в зростаючій потребі молоді розвивати емоційний інтелект і навички емпатії. У міру зростання соціальних і технологічних змін відсутність емпатії часто призводить до конфліктів, психологічних проблем і погіршення соціальних відносин. Шкільне середовище є ідеальною можливістю для розвитку емпатії, оскільки тут учні стикаються з різними ситуаціями один з одним і з вчителями. Навчання емпатії допомагає учням краще розуміти і приймати один одного, а також сприяє формуванню основних соціальних навичок, які знадобляться їм у майбутньому. Тому важливо, щоб у школах акцентували увагу на розвитку емпатії.

Моє дослідження проводилося в 9-х і 11-х класах Чопського ліцею ім. Іштвана Сечені та в 9-му класі Есенського ОЗЗСО. У цих навчальних закладах я провела по три уроки, на яких досліджувала думки і досвід учнів, використовуючи описові та аналітичні методи.

Роман Моріца Зігмонда "Árvácska" пропонує відмінну можливість розвивати навички емпатії та навчати співчуттю і розумінню дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Під час розмов з учнями я зробила багато важливих спостережень. Більшість учнів були відкриті й схильні отримувати допомогу, коли це потрібно, що може допомогти їм поліпшити своє становище. У той же час я спостерігала, що сирітство часто супроводжується

низькою самооцінкою і стигматизацією, що ускладнює адаптацію таких дітей у шкільному середовищі.

Важливо підкреслити, що дитина, яка опинилася в складних життєвих обставинах, ніколи не є марною або сумнівною тільки через те, що її обставини складніші. Часто саме ці труднощі роблять їх сильнішими і витривалішими. Такі діти є дуже цінними членами суспільства і заслуговують на всю можливу підтримку, щоб вони могли розвинути свій потенціал.

На основі мого дослідження я зробила такі важливі висновки:

1. Зв'язок між сирітством і відсутністю емпатії: Сирітські діти часто відчують себе самотніми і покинутими, що може сприяти відсутності емпатії та соціальній ізоляції.

2. Важливість розвитку емпатії у шкільному середовищі: Шкільне середовище надає можливість розвивати емпатію та зміцнювати культуру прийняття.

3. Роль батьківського прикладу у розвитку емпатії: Поведінка батьків суттєво впливає на емпатичні здібності та прийняття дітей.

4. Важливість підтримки для сирітських дітей: Сирітські діти потребують особливої підтримки, щоб мати можливість жити щасливим і успішним життям.

5. Вплив батьківського прикладу на розвиток дитини: Якщо батьки ставляться до інших з повагою та емпатією, то ймовірніше, що дитина також зможе виявляти емпатію та прийняття.

Ці висновки підкреслюють необхідність розвитку емпатії та прийняття у шкільному середовищі.

REZÜMÉ (angol nyelven)

Understanding human society requires understanding the actions and feelings of others. To become conscious adults, we try to comprehend events around us based on our own experiences. People have the ability to empathize, but this can lead to both positive and negative reactions. Managing and understanding our own feelings is particularly fascinating when it comes to middle school students. Developing empathy skills is crucial for them as it helps in properly managing their feelings and forming identity and social skills. Students with developed empathy skills integrate more easily into the community and resolve conflicts positively. Móricz Zsigmond's novel "Árvácska" is perfectly suited for developing these skills.

The relevance of this topic lies in the growing need for young people to develop emotional intelligence and empathy skills. With increasing social and technological changes, the lack of empathy often leads to conflicts, psychological problems, and deteriorating social relations. The school environment provides an ideal opportunity for developing empathy, as students encounter various situations with each other and their teachers. Teaching empathy helps students better understand and accept each other and fosters the development of essential social skills they will need in the future. Therefore, it is important that schools emphasize the development of empathy and education towards empathy.

My research was conducted in the 9th and 11th grades of Csapi 2. Széchenyi István High School and in the 9th grade of Eszenyi Bázisiskola. In these schools, I conducted three lessons to examine the thoughts and experiences of the students using descriptive and analytical methods.

Móricz Zsigmond's novel "Árvácska" offers an excellent opportunity to develop empathy skills and teach compassion and understanding for children who find themselves in difficult life circumstances. During conversations with students, I made many important observations. Most students were open and receptive to receiving help when needed, which can help improve their situation. However, I observed that orphanhood often accompanies low self-esteem and stigmatization, making it difficult for affected children to thrive in a school environment.

It is important to emphasize that a disadvantaged child is never worthless or of dubious value just because their circumstances are more difficult. Often, these hardships make them stronger and more resilient. Such children are extremely valuable members of society and deserve all possible support to develop their potential.

Based on my research, I concluded the following: orphaned children often feel lonely and abandoned, which can contribute to a lack of empathy and social isolation. The school environment provides an opportunity to develop empathy and strengthen a culture of acceptance. Parental behavior has a significant impact on the empathetic abilities and acceptance of children. Orphaned children need special support to have a chance at a happy and successful life. Strengthening a culture of acceptance and empathy is essential both in the school environment and in society.

In conclusion, it is crucial to focus on developing empathy and acceptance. Teaching empathy in schools is vital not only for the well-being of orphaned children but also for creating a more empathetic and understanding society as a whole.

MELLÉKLETEK

A tanórákon feltett kérdések, kutatott témák.

- 1 Mért nem volt vízhangja ennek a könyvnek ?
- 2 Ki azok az "árak" és miért fontos segítenünk nekik?
- 2 Milyen a soruk !?
- 3 Megváltozhat a sorsuk!?
- 4 Minek fogadnak valakit örökbe??
- 5 Mit gondoltak hogyan viselkednek vele ?
- 6 Mert bántják ha már a pénzt megkaptak?
- 7 MÉR nem védi meg a testvereik meg?
- 8 Miért fontos, hogy testvéreinket megvédjük?
- 9 Ha egy társaságban valaki hátrányosabb hogy kell vele viselkedni?
- 10 Ha segítetek, nem feszélyezi?
- 11 Miért jó, ha segítetek másoknak?
- 12 Miért van az, hogy ha segítetek valakinek, az jó érzés?
- 13 A családi háttér hat e a viselkedésére a gyerekeknek?
- 14 Mit érezhetnek azok, akik otthon problémákkal küzdenek?
- 15 Miért kell tisztelettel bánnunk egymással, még akkor is, ha nehéz körülmények között élünk?
- 16 Feltudják e dolgozni az árvák bántalmazásokat ??
- 17 Ditti személyesége lehet e más a szülei viselkedésétől függően?
- 18 Mi kell ahoz, hogy változzon egy olyan személy aki otthon rossz példát látott?
- 19 Miért fontos, hogy megértssem mások érzéseit és helyzetét?
- 20 Miért nem szép dolog bántani másokat?
- 21 Mit tehetek, ha valaki másnak nehézségei vannak?
- 22 Miért kell mindenkinek tisztelettel bánni?
- 23 Miért fontos, hogy együttműködjünk és támogassuk egymást?
- 24 Mit tehetünk azért, hogy segítsünk másoknak jobb életet élni?
- 25 Mi történhet, ha segítünk valakinek, aki bántalmazást szenvedett?
- 26 Miért fontos, hogy megértsük a másik ember helyzetét?

- 27 Miért kell az iskolában tanulnunk az empátiáról?
- 28 Mi történik, ha megosztod a problémáidat másokkal?
- 29 Miért fontos, hogy együtt dolgozzunk a közösségért?
- 30 Miért kell tisztelnünk egymást?
- 31 Miért lehet nehéz az árvaság helyzetét megérteni másoknak?
- 32 Hogyan érezheti magát egy árva gyerek a közösségben?
- 33 Mit tehetünk azért, hogy segítsünk az árva gyerekeknek érzelmileg és társadalmilag?
- 34 Miért fontos, hogy megmutassuk az empátiát az árva gyerekek iránt?
- 35 Milyen érzések lehetnek egy árva gyerekben, amikor másokat boldog családokban lát?
- 36 Miért van az, hogy az árva gyerekek gyakran érzik magukat kirekesztve?
- 37 Hogyan segíthetnénk az árva gyerekeknek beilleszkedni a közösségbe?
- 38 Miért fontos, hogy a társadalom támogassa az árva gyerekeket?
- 39 Hogyan befolyásolhatja az árvaság az empátiát és a szociális készségeket?
- 40 Miért fontos, hogy az iskolában tanuljunk az árvaság és az árva gyerekek helyzetéről?
- 41 Hogyan befolyásolhatja az árvátság a gyerekek jövőjét és életkilátásait?
- 42 Milyen kihívásokkal szembesülhetnek az árva gyerekek a jövőben?
- 43 Milyen támogatásra lehet szükségük az árva gyerekeknek a jövőjükben?
- 44 Hogyan lehet segíteni az árva gyerekeknek abban, hogy sikeres felnőttekké váljanak?
- 45 Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre az árva gyerekeknek a jövőjük tervezésekor?
- 46 Milyen hatással lehet az árvaság az árva gyerekek életpályaválasztására és karrierjére?
- 47 Hogyan befolyásolhatja az árvaság az árva gyerekek kapcsolatait és családalapítási terveit a jövőben?
- 48 Milyen szerepe lehet az oktatásnak és a nevelésnek az árva gyerekek jövőjének alakításában és elősegítésében?

- 49 Milyen lehetőségek vannak az árva gyerekeknek az önálló életre való felkészülésre és az önfenntartásra?
- 50 Hogyan segíthet a társadalom az árva gyerekeknek a jövőjük biztosításában és sikeres integrációjukban?